

NIEUWSBLAD

Historische Vereniging

Ameide

Tienhoven

3

Voorzitter Hans van den Heuvel biedt het terugtrekende bestuurslid Kees Rijnhout de bij het erelidmaatschap behorende oorkonde aan.

3

Klaas van Oort: een leven in dienst van de gemeenschap.

5

Koninklijke Onderscheiding voor penningmeester Jetty Stasse.

10

De Tienhovense Sint Nicolaaskerk vormde op zaterdag 7 mei rond drie uur 's middags een passend decor voor de reünie van 24 leden van de van origine Schoonhovense familie Pelt.

20

'In den beginne' - die vertrouwde bijbelse uitdrukking dreigt door hertaling verloren te gaan - bestonden er helemaal geen achternamen.

27

De bijbel vormt sinds de 15^e eeuw een onuitputtelijke bron van inspiratie, ook voor de volkskunst. Een heel speciale plaats nemen op dit gebied de wandtegels in.

49

Zestig jaar geleden werd Ameide vereerd met een Koninklijk bezoek door Hare Majesteit Koningin Juliana.

Algemene ledenvergadering 2011

Het hoogtepunt van de op woensdag 13 april in de Brederodezaal van "Het Spant" te Ameide gehouden jaarlijkse algemene ledenvergadering van de Historische Vereniging Ameide en Tienhoven was ongetwijfeld de toekenning van het erelidmaatschap van de vereniging aan het terugtreedende bestuurslid Kees Rijnhout.

Hij vervulde de functie sinds april 2002 en was in de sindsdien verstreken periode "niet alleen als bestuurslid, maar ook als lid van de Werkgroep 4 mei Herdenking en als onbaatzuchtig en onvermoeibaar werker van uitzonderlijke betekenis voor de vereniging" zoals voorzitter Hans van den Heuvel het verwoordde. Het bleef niet bij lovende woorden: Kees ontving onder daverend applaus van de 65 aanwezige leden van de voorzitter een speciaal ontworpen oorkonde en van algemeen adjunct Jannet Maatkamp een groot boeket bloemen., Zijn opvolger is Cees van Gelderen, oud-lid van de gemeenteraad van Zederik. Bij de daaraan voorafgaande bestuursverkiezing werden Dout Siegersma en Cees Broekman bij acclamatie herkozen. Voorts kon de vergadering zich – eveneens bij acclamatie - vinden in de opvolging van Bram Provoost door Jory Verwolf, oud-wethouder van de gemeente Zederik.

De sfeer tijdens de vergadering was zeer geanimeerd, mede door de aanhoudende groei van het ledental en het sterk toegenomen eigen vermogen van de vereniging. Ook de deugdelijkheid van de jaarstukken van secretaris Cees Broekman en penningmeester Jetty

Stasse en de loftuizingen aan het adres van de redactie van het Nieuwsblad van de vereniging droegen daaraan bij. Hetzelfde geldt voor de in het vooruitzicht gestelde activiteiten, die werden toegelicht door Dout Siegersma (de hervatting van de lezingencyclus in het oude Stadhuis op de Dam) en Annie Terlouw-van der Grijn (de organisatie van een breed opgezette expositie over de vroegere kersenboomgaarden in Ameide en Tienhoven in oktober 2012 in de Gereformeerde Sionkerk).

Na de pauze vertoonde Anja van der Grijn-de Groot drie van haar korte films over respectievelijk de betekenis van het Rijksmonument Hogewaard 4 in Tienhoven ten tijde van de Tweede Wereldoorlog (met in de hoofdrol Ries Spek en Paul Will), een impressie van het aanbreken van de dag in Ameide en Tienhoven en de teloorgang van de woonark "Vita Nova" van het echtpaar Andries en Wijna van den Berg bij het voormalige Tienhovenseveer. Het was wederom werk van grote klasse. Maar wie had van Anja wat anders verwacht?

Klaas van Oort: een leven in dienst van de gemeenschap

"Maatschappelijke betrokkenheid". Dat is het eenduidige antwoord van de op 11 december 1929 in Ameide geboren Klaas van Oort op de vraag wat hem er aldoor toe heeft bewogen zich gedurende een lange reeks van jaren op verschillende terreinen uit volle overtuiging in te zetten voor de lokale gemeenschap. "Toen ik in de Tweede Wereldoorlog de lagere school verliet, was het niet mogelijk om door te leren. Ik heb dat altijd jammer gevonden, want ik kon op school goed meekomen. Maar de omstandigheden waren er niet naar", zo blikt hij terug.

Zijn ouders – Jan van Oort, in 1903 geboren in

Ameide, en Aartje den Butter, die een jaar eerder in Streefkerk ter wereld kwam – hadden destijds namelijk de zorg voor vier jonge kinderen, van wie Klaas de oudste is. De anderen zijn Arie, Lijs en Pieta, in Ameide geboren in respectievelijk 1931, 1936 en 1939. Ze zijn anders dan zijn vrouw allen nog in leven. De in 1928 in Hei- en Boecop geboren Aartje Cornelia Verkerk overleed in 1988 zeer plotseling op

COLOFON

Het nieuwsblad is een uitgave van de Historische Vereniging Ameide en Tienhoven en verschijnt vier keer per jaar.

ISSN: 1569 - 7800

HET BESTUUR

Voorzitter:

H. van den Heuvel Voorstraat 99 4132 AP Vianen tel. 0347-355180

Vice-voorzitter:

G.W. Groenendijk De Geer 7a 4233 HX Ameide tel. 0183-601886

Secretaris:

C.W. Broekman Broekseweg 59 4233 CT Ameide tel. 0183-601811

Penningmeester:

J. Stasse De Bogerd 19 4233 GN Ameide tel. 0183-602488

Algemeen adjunct:

J.A. Maatkamp Lekdijk 18 2769 GA Langerak tel. 0183-602071

Leden:

C. van Gelderen Prinsengracht 43 4233 ET Ameide tel. 0183-602198

D. Siegersma Fransestraat 12 4233 ED Ameide tel. 0183-602676

A. Terlouw-vd Grijn Vijf Akkers 18 4235 AH Tienhoven tel. 0183-602110

J. Verwolf Paramasiebaan 4b 4233 EX Ameide tel. 0183-601749

ERELEDEN

A.M. den Oudsten, C. Rijnhout, G. Streefkerk en P. Will

CORRESPONDENTIEADRES

C.W. Broekman info@ameide-tienhoven.nl internet: www.ameide-tienhoven.nl

LEZINGEN EN EXCURSIES

H.J. Beckmann h.j.beckmann@planet.nl

J.D.C. Laroo hv@laroo.net

REDACTIE NIEUWSBLAD

H.J. Beckmann h.j.beckmann@planet.nl

C. van der Grijn cvdgrijn@hetnet.nl

G.W. Groenendijk gert.groenendijk@planet.nl

A. Tukker a.tukker74@hetnet.nl

P. Will p.will@hetnet.nl

LEDENADMINISTRATIE

J. Stasse jstasse@hetnet.nl

CONTRIBUTIE

De contributie bedraagt minimaal €15,- per jaar, over te maken op bankrekeningnummer 301952248 van de Rabobank in Ameide, t.n.v. de penningmeester van de vereniging.

Opzegging van het lidmaatschap dient minimaal zes weken voor het eind van het verenigingsjaar te hebben plaatsgevonden.

De redactie besteedt de uiterste zorg aan de in dit nieuwsblad opgenomen artikelen. Onvolkomenheden kunnen echter voorkomen. Het bestuur van de Historische Vereniging aanvaardt dan ook geen aansprakelijkheid voor daaruit voortvloeiend ongerief.

Het is zonder voorafgaande toestemming van de auteur niet toegestaan een artikel of delen daarvan over te nemen, te (doen) publiceren of anderszins openbaar te maken of te verveelvoudigen.

Inhoud juni 2011

- 3 Verenigingsnieuws
- 3 Algemene ledenvergadering 2011
- 3 Klaas van Oort: een leven in dienst van de gemeenschap
- 5 Koninklijke Onderscheiding voor penningmeester Jetty Stasse
- 6 Reacties op verschenen artikelen
- 7 Succesvolle cursus "Voorouders gezocht"
- 8 De Vergelijkende atlas
- 8 Keep them rolling in Ameide
- 9 Dodenherdenking 2011 indrukwekkend
- 10 De familie Pelt in Tienhoven
- 11 Ontwikkeling ledenbestand
- 11 In memoriam: Arie Streefkerk (1921-2011)
- 13 De stem van het water gehoord
- 17 What's in a name?
- 20 Bijbelnamen in den beginne
- 27 Vroom behang
- 34 Kersentijd...
- 36 Het riviertje de Ameide
- 37 De begrafenis van D.G. van der Burgh en wat er daarna met de ambachtsheerlijkheid Ameide gebeurde
- 40 De functionele rol van de adel tijdens de Opstand
- 46 De honderdguldenprent van Rembrandt
- 49 Historische plaatjes met een praatje...

Afbeelding op de omslag

Op de voorpagina: de Oudendijk, een eeuwenoude toegang tot Ameide. De oostelijke zijgevel van het Rijksmonument Dam 8, eertijds de bakkerij van Toon Langerak en zijn schoonzoon Dirk van der Zijden, markeert de afslagen naar de Dam (rechts) en de Benedendam (sestraat) (links).

zestigjarige leeftijd (“een niet te bevatten slag”). De weduwnaar bleef achter met zijn vier zoons Jan, Bart, Arnold en Gerco, in Ameide geboren in 1954, 1956, 1957 en 1964.

Er moest in huize Van Oort in en na de oorlog dus flink worden aangepakt. Klaas ging als meubelmaker bij de firma Wijland aan de slag. Maar daarnaast had hij van meet af aan een open oog voor maatschappelijke noden. Het begon in de sector van het onderwijs, waar hij gedurende een periode van tien jaar voorzitter was van de Stichting Neutrale Kleuterschool, na eerst lid van de oudercommissie te zijn geweest.

Verder is Klaas vanaf de oprichting - op 14 augustus 1945 - lid van de Algemene Sport Vereniging Ameide (A.S.V.A.), de latere voetbalvereniging Ameide. Hij verdedigde jarenlang het doel van het eerste elftal en maakte deel uit van het team dat in 1952 het kampioenschap behaalde in de eerste klasse van de afdeling Gorinchem en promoveerde naar de vierde klasse van de K.N.V.B.. Het was de opmaat tot een lange bestuurscarrière: penningmeester (van 1961 tot 1972) en voorzitter (van 1972 tot 1991), als opvolger van respectievelijk Piet van Gent en Aart Langerak. Hij voelt zich ook nu nog nauw verbonden met de voetbalclub (“ik sta bij alle uit- en thuiswedstrijden van het eerste elftal langs de lijn”).

Nog indrukwekkender is de politieke carrière van Klaas van Oort, die aanving met zijn verkiezing tot lid van de gemeenteraad van Ameide voor de Partij van de Arbeid in september 1970. In 1972 volgde - tussentijds - zijn benoeming tot wethouder, wat hij bleef tot aan de gemeentelijke herindeling van 1986. Hij denkt nog vaak terug aan de laatste fase van zijn wethouderschap, toen hij na het overlijden van burgemeester Wessels samen met zijn in mei 2009 overleden collega Arie Gerrit de Kruijk aan het roer van de gemeente stond. “Het waren roerige tijden. Maar we hebben het tot een goed einde gebracht door hard te werken en het algemeen belang te dienen door over de partijgrenzen heen te kijken”.

De vorming van de fusiegemeente Zederik bracht ook een verandering teweeg in de politieke binding van Klaas van Oort. “Ik was van plan om door te gaan voor de Partij van de Arbeid, mits ik op een verkiesbare plaats zou komen. De mij toebedeelde vijfde plaats was dat in mijn ogen niet. Daarop heb ik besloten me terug te trekken”.

“Even heb ik toen overwogen om een punt te zetten achter mijn politieke activiteiten”, zo vervolgt hij. “Maar mijn achterban in Ameide en Tienhoven bracht me op andere gedachten. Er kwam contact tot stand met leden van Gemeentebelangen in Meerkerk en zo ontstond een nieuwe partij, de Vrije Kieskring Gemeentebelangen (VKG), die bij de eerste Zederikse gemeenteraadsverkiezingen meteen drie zetels behaalde”.

Zodoende begon Klaas van Oort aan de tweede periode van zijn raadslidmaatschap, waaraan op 30 mei van dit jaar uit eigen beweging een einde komt. Op 71-jarige leeftijd was hij zelfs nog voor een periode van een half jaar wethouder in verband met de ziekte van zijn partijgenoot Wim van den Berg.

De grote maatschappelijke verdiensten van de politieke veteraan zijn niet onopgemerkt gebleven. Integendeel, hij werd benoemd tot Lid in de Orde van Oranje-Nassau (in 1985) en drager van de Gouden Speld van de K.N.V.B. en ere-voorzitter van de voetbalclub Ameide (in 1991). Eerder dit jaar werd de kroon op zijn werk gezet, toen hij op unanieme voordracht van de gemeenteraad van Zederik werd benoemd tot ereburger van deze gemeente, de eerste en vooralsnog enige.

Wie mocht denken dat Klaas vanwege zijn vele politiek-maatschappelijke besognes geen tijd weet vrij te maken voor hobby's, heeft het bij het verkeerde einde. Hij trad namelijk wat betreft het bewerken van een stuk bouwland aan de Broekseweg en het vissen in de wateren “tussen de Kaai en de Lexmondse eendekooi op Achthoven” in de voetsporen van zijn vader als “zelfvoorzienier”. “Ik sta nog altijd geregistreerd als semi-beroepsvisser, ook al brengt dat tegenwoordig onnodig veel bureaucratische rompslomp met zich mee. Zo moet elke gevangen aal per computer worden gemeld aan het ministerie van Landbouw”.

Tot slot mag vanzelfsprekend niet onvermeld blijven dat Klaas van Oort vrijwel vanaf de oprichting lid is van de Historische Vereniging Ameide en Tienhoven. “Ik ben er trots op dat we in Ameide en Tienhoven een grote, actieve vereniging hebben, die op professionele wijze de brug tussen heden en verleden weet te slaan. Het Nieuwsblad lees ik altijd van a tot z. Het is een prachtige uitgave”, zo besluit hij.

Hans van den Heuvel

Koninklijke Onderscheiding voor penningmeester Jetty Stasse

“Ere wie ere toekomt”, “Dubbel en dwars verdient”, “Loon naar werken”. Deze en andere loftuitingen vielen mevrouw Jenneke (Jetty) Stasse, de penningmees-

ter van de Historische Vereniging Ameide en Tienhoven, ten deel, nadat burgemeester C.J.J. van Ee van de gemeente Zederik op vrijdag 29 april om 11.15 uur in het gemeentehuis te Meerkerk bekend had gemaakt dat ze was benoemd tot Lid in de Orde van Oranje-Nassau.

De eerder dit jaar aangetreden burgemeester gaf een opsomming van de niet alleen vele, maar ook langjarige maatschappelijke verdiensten van mevrouw Stasse:

- secretaris Huurdersbelang Zederik
- bestuurslid Cliëntenraad Zederik
- bestuurslid Stichting Streektaal
- vrijwilliger Stadsbibliotheek Ameide (gedurende bijna twintig jaar)
- bestuurslid Nederlandse Bond van Plattelandsvrouwen, Ameide/Tienhoven (gedurende bijna negen jaar), en wat onze vereniging betreft
- mede-oprichter en bestuurslid – vanaf de oprichting - van de Historische Vereniging Ameide en Tienhoven.

De heer Van Ee vermeldde verder met nadruk dat de gedecoreerde bijna tien jaar lang mantelzorg heeft verleend aan de inmiddels 95-jarige heer Gerrit Streefkerk, een van de vier ereleden van de Historische Vereniging Ameide en Tienhoven.

De voorzitter van de vereniging, Hans van den Heuvel, roemde de bestuurlijke capaciteiten en de onbaatzuchtigheid van Jetty Stasse, die sinds 1999 de functie van penningmeester vervult. “Ze is er in geslaagd om voor het innen van de jaarlijkse contributie van de 505 leden een feilloos werkend, maar voor haar mede-bestuursleden volstrekt ondoorgroendelijk systeem te ontwikkelen. Zelfs experts van de Fiscale Inlichtingen- en Opsporingsdienst (FIOD) zouden er hun tanden op stuk bijten” zo merkte hij in dit verband op.

Tal van (bestuurs)leden van onze vereniging wonden de bijeenkomst in het gemeentehuis bij en maakten gebruik van de gelegenheid om Jetty meteen na het uitreiken van de onderscheiding geluk te wensen.

Reacties op verschenen artikelen Het in de vorige editie van dit blad gepubliceerde artikel “Bedrijvigheid in Ameide door de jaren heen” heeft drie aanvullingen.

1. De bijzin van de laatste alinea van het artikel is in het ongerede geraakt. De complete tekst van de alinea luidt als volgt: “Hoe men het ook wendt of keert: branchevervaging, schaalvergroting,

ontvolking, vergrijzing en andere onafwendbare sociaaleconomische en demografische processen hebben Ameide de afgelopen decennia op het gebied van handel en nijverheid alles behalve onberoerd gelaten. Overeenkomstige ontwikkelingen deden zich in verscheidene andere plaatsen voor, maar dat is een schrale troost”.

2. Ons aan de Kerkweg in Tienhoven wonende lid Cornelis (Kees) Verheij meldt dat zijn vader Bas en oom Jacobus (Kobus) in het midden van de vorige eeuw al actief waren in het bedrijf van zijn grootvader Cornelis Verheij aan de Prinsengracht, en wel in de fruithandel. Hij voegt er aan toe dat het bedrijf tot op de dag van vandaag op een andere locatie aan de Prinsengracht wordt voortgezet door hemzelf en zijn broers Ton en Koos.
3. Jan van der Hek, wonend in de Fransetraat in Ameide en lid van onze vereniging, heeft in het “Handelsdagboek voor Dordrecht en omstreken”, waarop het artikel mede is gebaseerd, tot zijn spijt geen verwijzing aangetroffen naar de slagerij, die zijn eveneens Jan van der Hek geheten grootvader op 18 juni 1902 op de Dam begon. De winkel werd in later jaren voortgezet in de Fransestraat en hield in 1997 op te bestaan.

Verder laat Arie Bouter, een in Breukelen wonend lid van onze vereniging, weten dat zijn moeder, wier naam voorkomt in het eveneens in de editie 2011-I van het Nieuwsblad opgenomen artikel “Een loterij in Ameide in 1901”, Wil Bouter-Hijkoop in plaats van Wil Bouter-Roodhorst heette en afkomstig was uit Meerkerk.

In zijn vaste rubriek “Historische plaatjes met een praatje ...” ging Krijn van der Ham in maart van dit jaar in op de geschiedenis van de vroegere groente-, vruchten- en bloemkwekerij “t Hooghuys”, die in het centrum van Ameide gelegen was. Hij merkte in dit verband op “er weinig over te hebben kunnen vinden, ook geen advertentie in vroegere plaatselijke bladen”.

Ben Remie uit Nieuwegein, een van de meest bekwame geschiedvorsers van onze vereniging, heeft in de “Schoonhovensche Courant” van 26 februari 1877 echter een artikel ontdekt, waarin gewag wordt gemaakt van “den afloop der op 24 Februari l.l. gehouden aanbesteding van het bouwen eener woning voor rekening van den heer A. van Staveren alhier. Architect de heer C.A. Verheij, te Elshout, gemeente Nieuw-Lekkerland”.

In het artikel is verder sprake van “zeven ingekomen biljetten, zijnde van C. Verheij Wzn te Ameide, f.4.417,-; G.J.C. de Klein te Arkel, f.4.217; H. Schippers te Ameide, f.4.268; F. Diepenhorst Hzn Jr. te Ameide, f.4.265; J. Coljeé te Nieuwpoort, f.3.960; J.R. Briedé te Streefkerk, f.3.800,- en H. Streefkerk te Ameide, f.3.600,-“

Het lijkt geen twijfel dat de opdrachtgever de heer Adrianus van Staveren was, die in de rubriek van Krijn van der Ham nader wordt omschreven als zijn-

de “geboren te Hazerswoude uit een welgestelde familie en getrouwd met Lena Piaternella Verheij”. Volgens een door Krijn geciteerd artikel uit de “Schoonhovense Courant” van 10 februari 1894 “stond hij in Ameide in hoog aanzien”.

Tot slot haakt mevrouw drs. Susanne Weide, de conservator van het Stedelijk Museum Vianen, in op de vermelding van de hoogbejaarde wethouder Frederik Stuart in het artikel over kunstschilder Ary Baggerman in de editie 2011-I. De naam van de wethouder komt namelijk voor in een bericht over een eerste-steenlegging in “De Vijfheerenlanden” van 8 juni 1884. De steen met als inscriptie

DE EERSTE STEEN GELEGD door
J.H.J. ALERS Burgemeester
F. STUART Wethouder
Joh. MYNLIEFF Az
VIANEN 6 JUNI 1884

werd aangebracht in de voorgevel van de openbare school, die vroeger op de hoek van de Schoolstraat en de Weesdijk in Vianen stond.

De letterlijke tekst van het bericht in het nog altijd bestaande periodiek “De Vijfheerenlanden” luidt als volgt:

**"Nagekomen berichten
Vianen 6 Juni 1884**

Met groote ingenomenheid waren we heden getuige van eene plechtigheid, die, wat ook al achteruitgang en verval van Vianen gesproken moge worden, toch getuigt, dat volkswontwikkeling daar op hoogen prijs wordt gesteld. Zagen we van tijd tot tijd in de omstreken nieuwe scholen verrijzen, Vianen bleef niet achter. Door de ijverige bemoeiingen van het Dageelijksch bestuur en de krachtige maatregelen van den Gemeenteraad zal Vianen weldra in het bezit zijn van scholen die een sieraad voor de gemeente zullen zijn. De eerste steen daarvan werd heden door den Edelachtb. Heer Burgemeester gelegd. In zijn toespraak toonde ZEd. aan hoe de wet op 't Lager-Onderwijs der Gemeente verplichtte zich opofferingen te getroosten, maar wees er ook op, dat goed onderwijs voor het volk eene eerste vereischte is; hij eindigde met den wensch dat ieder zooveel mogelijk in zijn kring zou medewerken de scholen geregeld te doen bezoeken. Onze oudste Wethouder de Heer Stuart nam mede het woord, schetste in korte trekken de waarden van goed onderwijs, noodigde belangstellenden uit, zich van de degelijkheid van het onderwijs in onze Gemeente in de scholen te overtuigen en eindigde met eenen heilwensch voor den bloei van het onderwijs in onze Gemeente. Nadat door den 2den Weth. Den Heer J. Mynlieff Azn nog eenige toepasselijke woorden tot architect, aannemer en opzichter waren gesproken was de plechtigheid geëindigd. We wenschen onze Gemeente geluk met een bestuur, dat toont voor een goed ingericht onderwijs geene opofferingen te ontzien en volkswontwikkeling en volkswelzijn in zijn vaandel te willen schrijven”.

De conservator voegt hieraan toe dat

1. Johannes Mynlieff Azn (1830-1897) sinds 1856 lid was van de gemeenteraad van Vianen. Hij bezat de steenfabriek “Middelwaard” en woonde in het “Huis met de boompjes” tegenover Voorstraat 51. De steenfabriek leverde plavuizen, daktegels en dakpannen.
2. De gedenksteen bevindt zich nu in de tuin van het Stedelijk Museum Vianen.

Succesvolle cursus “Voorouders gezocht”

De Genealogische Werkgroep van de Historische Vereniging Ameide en Tienhoven heeft dit voorjaar een cursus “Voorouders gezocht” georganiseerd. De twaalf cursisten hebben deze cursus van zes zaterdagochtenden ervaren als: “interessant, boeiend, boven verwachting, aangekleed met praktische verhalen, goede lesstof”, etc.

Docent Teus Stahlie was een enthousiast verteller. Hij bracht zijn verhaal helder en duidelijk:

een plezier om naar te luisteren.

Het doel van deze cursus was te bewerkstelligen dat iedereen (zover mogelijk terug in de tijd) zijn stamboom kan maken in de vorm van een stamreeks, parenteel, kwartierstaat, etc. met behulp van primaire archiefgegevens. Deze begrippen zijn in de cursus uitgelegd. De stamboom is het “skelet”, op basis waarvan een familiegeschiedenis verder uitgewerkt kan worden.

Bij het zoeken naar gegevens over voorouders is het accent gelegd op het uitspitten van de gegevens op internet. Is door iemand anders wellicht al het één en ander uitgezocht, dat raakvlakken heeft met ‘onze’ stamboom? Welke archiefbronnen zijn beschikbaar op internet? Wat zijn goede internet-sites om verder te zoeken? Hoe kun je effectief zoeken met behulp van Google?

De eerste lessen waren gericht op de gegevens uit de Burgerlijke Stand (BS). Die is in 1811 ingevoerd en heel veel van deze gegevens staan op internet. Waar vind je al die gegevens?

In de volgende lessen is overgegaan op de DTB-gegevens (van vóór 1811): Doop- Trouw- en Begraafboeken, die vroeger meestal door de kerk werden bijgehouden. De verschrijvingen van namen in de DTB-boeken zijn aan de orde van de dag. Bij de oudere archiefbronnen kwam men ook in aanraking met het oude schrift. Om te wennen, is geoefend in het ‘ontcijferen’ van dat schrift.

De laatste les is besteed aan de keuze van een te gebruiken genealogisch computerprogramma en aan de secundaire archiefbronnen van Ameide en Tienhoven.

De cursisten werden in de gelegenheid gesteld om hun stamboom op te zetten en daarbij werd praktische hulp geboden om moeilijkheden bij het zoeken te overwinnen. Van elke les is een hand-out aan de cursisten verstrekt.

Aan het eind van de cursus hebben de cursisten laten weten dat een vervolg op deze cursus op prijs wordt gesteld.

Vanaf deze plaats willen het bestuur en de Genealogische Werkgroep van de Historische Vereniging Teus Stahlie van harte bedanken voor de lessen die hij heeft verzorgd.

De Vergelijkende atlas

Vijfheerenlanden 1741 | 1822 | 21e eeuw

In deze atlas worden kaarten uit 1741 en 1822 vergeleken met recente kaarten en luchtfoto's. Zo wordt duidelijk hoe snelwegen, spoorwegen en kanalen het oude landschap doorkruisen en hoe de kernen zijn gegroeid. Maar ook is prachtig te zien welke structuren nog ongewijzigd zijn: oude verkavelingspatronen, dijkdoorbraken en andere landschapselementen. Van iedere kern is de situatie in 1822 in detail weergegeven, naast een recente luchtfoto. Aan het eind van het boek wordt nog op detail ingezoomd op bijzondere plaatsen, bijvoorbeeld de locatie van verdwenen kastelen en landhuizen.

De steden en dorpen die in dit boek worden behandeld zijn: Ameide, Meerkerk, Lexmond, Nieuwland, Schoonrewoerd, Everdingen, Hagestein, Vianen, Zijderveld, Kedichem, Leerbroek, Hei-en Boeicop, Leerdam en Oosterwijk.

De Vergelijkende atlas is samengesteld door Ernst Spek en in 2010 uitgegeven door Suvarov. Het formaat van het boek is 27 x 27 cm. Het telt 72 pagina's, grotendeels bestaand uit kaarten en foto's, alle in kleur gedrukt, en is in harde kaft gebonden. Meer informatie over de Vergelijkende atlas van de Vijfheerenlanden is te vinden op de websites www.atlasvijfheerenlanden.nl en www.suvarov.nl

Omdat ook Ameide, als grensdorp van de Vijfheerenlanden, in dit boek wordt behandeld brengen we deze Vergelijkende atlas onder de aandacht van de lezers van het Nieuwsblad van de Historische Vereniging Ameide en Tienhoven.

Keep them rolling in Ameide

Met loeiende sirenes en luid claxonnerend reed de groep "We 'll Meet Again" van "Keep Them Rolling" (de op 21 augustus 1972 opgerichte "Nederlandse Vereniging Instandhouding Historische Militaire voertuigen") op zaterdag 30 april (Koninginnedag) kort na het middaguur via de Broekseweg Ameide binnen. De leden van de groep parkeerden hun 51 voertuigen op de beide rijbanen van de Prinsengracht, waar het bestuur van de Oranjevereniging "Beatrix" het gezelschap een lunch aanbood, waarbij in organisatorische en praktische zin ondersteuning werd verleend door vijf bestuursleden van de Historische Vereniging Ameide en Tienhoven. Zowel het

parkeren van de qua herkomst en lengte onderling zeer verschillende voertuigen als het serveren van de lunch verliep in alle opzichten probleemloos. De "Keep Them Rolling Third Orange Tour" was bijna vier uur eerder begonnen in Dubbeldam, waarna Sliedrecht, Hardinxveld, Schelluinen, Hoornaar en Noordeloos werden aangedaan, alvorens Ameide werd bereikt. Na de lunch verliet de colonne via de Benedendamsestraat, de Oudendijk en de Lekdijk Ameide om via de pont over de Lek naar Schoonhoven te gaan, waar een volgende ontvangst wachtte. De publieke belangstelling voor de bonte verzameling voertuigen uit de Tweede Wereldoorlog en de niet zelden zwaar gedecoreerde inzittenden was groot, mede door het goede weer.

Met loeiende sirenes en luid claxonnerend reed de groep via de Broekseweg Ameide binnen.

Foto's: Gilles Langerak

Dodenherdenking 2011 indrukwekkend

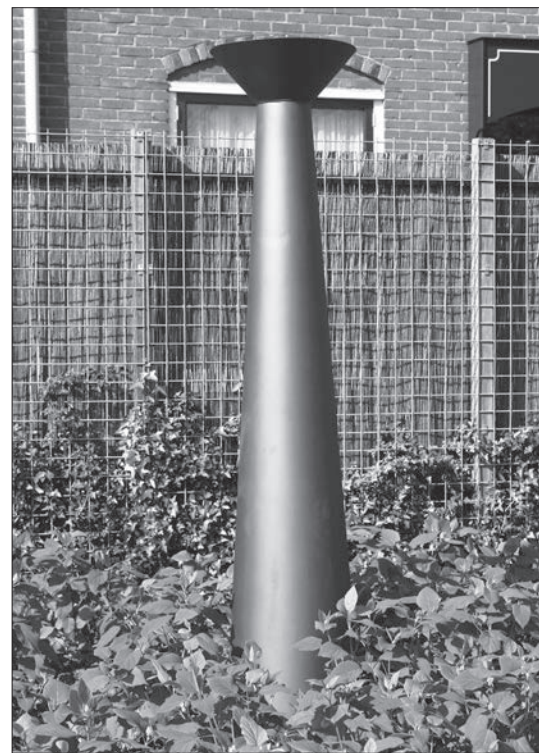
De opzet van de Dodenherdenking in de gemeente Zederik was dit jaar anders dan voorheen in die zin dat de leden van het College van Burgemeester en Wethouders zich verdeelden over de kernen Ameide, Hei- en Boeicop, Lexmond en Meerkerk in plaats van gezamenlijk naar de oorlogsgraven van de geallieerde vliegers op de Algemene Begraafplaats van Hei- en Boeicop te gaan. Burgemeester Van Ee was in functie bij de onthulling van het plaatselijke oorlogsmonument aan de Burgemeester Sloblaan in Meerkerk en de wethouders Bos, Krämer en Freye vertegenwoordigden het gemeentebestuur bij de herdenkingen in respectievelijk Hei- en Boeicop, Lexmond en Ameide.

De nieuwe opzet leidde er bij het monument op de kruising van de Prinsengracht, de Paramasiebaan en de Broekseweg in Ameide toe dat naast Maks van Middelkoop, de voorzitter van de Werkgroep 4 mei Herdenking, die zich andermaal voorbeeldig van zijn taak kweet, voor het eerst in de geschiedenis twee andere sprekers de verhoging bestegen: de in Ameide geboren eerste luitenant van de logistieke dienst Edwin Terlouw en wethouder Hans Freye.

De landmachtofficier ging op indringende wijze in op de ervaringen, die hij tijdens zijn missie in Afghanistan heeft opgedaan. Hij stond met name stil bij de motivatie van de uitgezonden Nederlandse militairen, in welk verband hij een parallel trok met de inzet die buitenlandse militairen aan het einde van de Tweede Wereldoorlog hebben betoond bij de bevrijding van ons land ("als zij het toen hadden laten afweten, zouden wij hier niet hebben gestaan en wellicht zelfs Duits hebben gesproken").

De wethouder hield een doorwrocht betoog over de betekenis van en de relatie tussen de begrippen "vrijheid", "vrijheid van meningsuiting" en "vrijheid in gebondenheid". Hij wees er op dat "het streven naar ongebreidelde vrijheid, ook in de sector van de me-

Tijdens de Dodenherdenking op 4 mei werd voor de eerste keer de nieuwe vuurpan gebruikt die Dick Schrijvershof geheel belangeloos voor de Historische Vereniging heeft gemaakt.

dia, onze samenleving kan ondergraven, omdat de vrijheid van de een in dat geval ten koste van de vrijheid van de ander gaat".

De toespraken waren ingebed tussen gedichten, die werden voorgedragen door twee leerlingen van de hoogste groepen van de plaatselijke basisscholen: Eva Mulckhuysen van de School met de Bijbel "De Kandelelaar" en Suzanne Schelhaas van de Openbare Basisschool "Hendrik van Brederode".

Aan de bijeenkomst bij het monument ging ook dit jaar een "stille tocht" vanaf het oude Stadhuis op de Dam vooraf. De muzikale omlijsting van de plechtigheid werd zoals altijd verzorgd door het Ameide's Fanfare Korps (AFK), dat twee (massaal meegezongen) coupletten van het Wilhelmus en koraalmuziek ten gehore bracht.

De herdenking werd afgesloten met het leggen van kransen door vertegenwoordigers van het gemeentebestuur van Zederik, de Oranjevereniging "Beatrix", de Ondernemersvereniging "Actio", de Nederlandse Protestantenvbond en de Gereformeerde Sionkerk, het

Woon- en Zorgcentrum "Open Vensters" en de Historische Vereniging Ameide en Tienhoven. Ook legden nabestaanden van de omgekomenen, leerlingen van de plaatselijke basisscholen en tal van ingezetenen van Ameide en Tienhoven bloemen bij het monument.

De herdenking werd wederom door een zeer groot aantal inwoners en oud-inwoners van Ameide en Tienhoven bijgewoond, de snijdende noordoosten wind ten spijt.

De familie Pelt in Tienhoven

De Tienhovense Sint Nicolaaskerk, waaraan in de editie 2004-3 van dit blad uitgebreid aandacht is besteed, vormde op zaterdag 7 mei rond drie uur 's middags een passend decor voor de reünie van 24 leden van de van origine Schoonhovense familie Pelt. In de kerk bevindt zich namelijk de grafzerk van hun verre voorvader Jan Jansz Pelt (1560? – 1613), die eerder werd vermeld in het in de editie 2010-4 gepubliceerde (vervolg)artikel over het geslacht Van Tienhoven.

De zerk stond aanvankelijk in de woning van de heer Fons van Niel aan de Lekdijk in Tienhoven. Hij droeg de oude steen in december 2009 over aan het bestuur van de Historische Vereniging Ameide en Tienhoven, waarna contact werd opgenomen met de scriba en de kerkrentmeester van de Hervormde Gemeente Ameide-Tienhoven om tot terugplaatsing in de Tienhovense kerk te komen. Dat gebeurde, na gedegen historisch onderzoek, uiteindelijk op maandag 21 februari van dit jaar.

De in het Canadese Toronto wonende Joost Pelt, met wie in de loop van 2010 via het Internet contacten waren ontstaan, toonde zich zeer ingenomen met de activiteiten van onze vereniging en nam samen met zijn neef Peter Pelt uit Castricum het initiatief om in Ameide en Tienhoven een familiereünie te organiseren. De Canadese Pelt was ook degene, die namens de familie een bloemstuk op de grafzerk van Jan Jansz Pelt legde.

Aan het samenzijn in de Tienhovense kerk gingen bijeenkomsten vooraf in "t Wapen van Ameide" en het oude stadhuis op de Dam, waar de heer Fred van Aesch en Hans van den Heuvel, de voorzitter van de Historische Vereniging Ameide en Tienhoven, spraken over respectievelijk de genealogie van het ge-

slacht Pelt en de geschiedenis van Ameide en Tienhoven in de zestiende eeuw. In een volgende editie van dit blad wordt nader ingegaan op het eerste onderwerp, op basis van een tekst van de heer Van Aesch.

• Jan Jansz Pelt	1560? - 1613
• Cornelis Jansz Pelt	???? - 1647?
• Jan Cornelisz Pelt	1613 - 1669?
• Cornelisz Jansz Pelt	1650 - 1721
• Dirck Pelt	1696 - ????
• Kornelis Pelt	1722 - 1788
• Rokus Pelt	1778 - 1838
• Cornelis Pelt	1818 - 1909
• Cornelis Pelt	1856 - 1937
• Cornelis Pelt	1892 - 1982

Vakkundige terugplaatsing van de zerk in de Tienhovense kerk door Mex de Groot en Piet Wapstra.

Foto's André Tukker

In memoriam

Arie Streefkerk (1921-2011)

In het verpleeghuis "Lingesteijn" te Leerdam, waar hij de laatste zeven maanden van zijn leven verbleef, overleed op 9

maart van dit jaar Arie Streefkerk, eerder woonachtig in de Fransestraat en op de Hogewaard in Ameide. Hij had op 22 februari de leeftijd van negentig jaar bereikt.

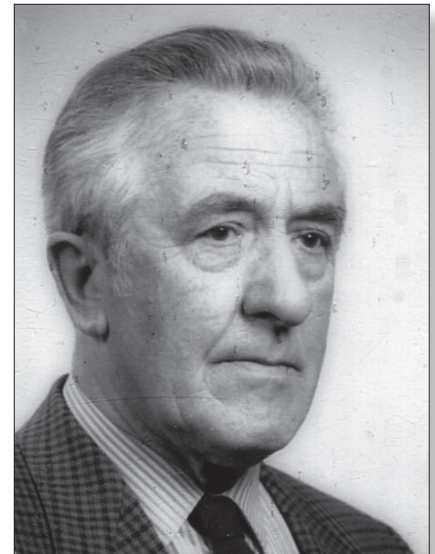
Arie Streefkerk, die in vroeger jaren om hem te onderscheiden van plaatsgenoten met dezelfde voor- en achter-

naam vaak "Arie van Klaasze" werd genoemd, was een telg uit een oud Ameide's geslacht. Zijn vader Nicolaas (Klaas) Streefkerk speelde in de eerste helft van de vorige eeuw een belangrijke rol bij de plaatselijke ontwikkelingen op kerkelijk gebied, waaraan uitgebreid aandacht wordt besteed in "Macht en armoede aan de rivier, Ameide en Tienhoven 1870-1940", het in oktober 2010 postuum verschenen manuscript van mevrouw drs. Carla Jonker.

Arie behoorde tot de vrij omvangrijke groep mannen uit Ameide en Tienhoven, die in de Tweede Wereldoorlog gedwongen tewerkgesteld werden in Nazi-Duitsland. Hij was in Berlijn ooggetuige van de verschrikkingen, die samenhangen met de gevechtshandelingen ter plaatse en de bombardementen en de bevrijding van de hoofdstad van het Derde Rijk door het Rode Leger – ervaringen, waarover hij pas op hoge leeftijd en dan nog met een grote mate van terughoudendheid sprak.

Na te zijn teruggekeerd in Ameide, nam Arie het in de Fransestraat gevestigde "manufacturenmagazijn" van zijn vader over, waarbij hij zich toedeed op de woninginrichting. Hij werd in Ameide en Tienhoven en directe omgeving in persoonlijk en zakelijk opzicht alomtewees gewaardeerd vanwege zijn innemend karakter en artistieke gaven, met name wat betreft de schilderkunst.

Arie Streefkerk was een actief lid van onze vereniging. Zo is het in de editie 2009-4 van dit blad gepubliceerd artikel over de geschiedenis van de "Vereniging voor Ziekenhuisverpleging in Ameide en Tienhoven" gebaseerd op de door hem ter beschikking gestelde jaarverslagen, notulen van bestuurs- en algemene ledenvergadering en ledenlijsten van deze vereniging, waarvan hij de laatste secretaris was. Bestuur en leden van de Historische Vereniging Ameide en Tienhoven gedenken hem met respect.

Ontwikkeling ledenbestand

Sinds de publicatie van de vorige editie van het Nieuwsblad zijn zes nieuwe leden ingeschreven. Het gaat in alfabetische volgorde om de heren J. van Dalen (Ameide), J. Pelt (Toronto, Canada), G. Terlouw (Schoonhoven), prof. dr. J. Verhoef (Zeist), D. van Vliet (Tienhoven) en C. van der Vliet (Ameide). In dezelfde periode kwam er een einde aan twee lidmaatschappen, zodat onze vereniging naar de stand van heden **506** leden telt.

Voor de wat ouderen onder ons: professor Verhoef is een kleinzoon van de heer Klaas Verhoef, wiens winkel "De Verscheidenheid" in de vorige eeuw op de hoek van de Oudendijk en de Benedendam stond, daar waar zich nu het terras van "t Wapen van Ameide" bevindt.

Twee foto's van Meester de Hoon die "Welgelegen" in Tienhoven aan het schilderen is. Bij hem staan Jan en Trudy de Lange. Een afbeelding van het schilderij tooide de voorkant van de brochure van de expositie van zijn schilderijen, die gehouden werd van 30 april tot en met 7 mei 2005.

De stem van het water gehoord

Paul Will

*De hemel grootsch en grauw.
daaronder het geweldig laagland met de plassen;
boomen en molens, kerktorens en kassen,
verkaveld door de slooten, zilvergrauw. (...)
dit is mijn land, mijn volk;
dit is de ruimte waarin ik wil klinken.*

De Alblasserwaard en de Vijfheerenlanden vormen een typisch polderlandschap in het Groene Hart van Nederland. Een landstreek waar weilanden, slootjes, knotwilgen, lintbebouwing en hofsteden van oudsher het gezicht bepalen. Als motto geef ik aan deze uiteenzetting mee een zestal dichtregels van Hendrik Marsman, op wiens werk ik een keer hoop terug te komen.

In ons waterrijk land mag men verwachten dat dit nat en alles wat ermee samenhangt een opvallende rol heeft gespeeld bij het geven van een naam aan een dorp, stad of streek. Vanzelfsprekend zijn er bij voorbeeld namen eindigende op: -brug, -veer, -broek, -dam, -voorde, -waard (= land aan water}, -sluis of -zijl, -zee, -haven, -drecht (= overtocht, doorwaadbare plaats), -nes, -dijk, -beek, -loos, -plaat (= bij laag water droogvallende ondiepte) en -graaf. Nu is het niet zo'n grote kunst van elk op voorhand respectievelijk een voorbeeld van dichterbij of verder af - 'gunterwijd' hoorde ik onlangs nog een echte

Termeienaar zeggen - te noemen. Hier komen ze: Nieuwerbrug, Pinkeveer. Dubbelop in namen zoals Slikkerveer, Polsbroekerdam, Amersfoort, Delfzijl, Delfshaven, Wadenoijen, in Wioldrecht en Moordrecht. Verder: onze -Waarden, ons Sluis, Nieuwer-sluis, Bolnes, Kinderdijk, Hilvarenbeek, Noordeloos en Ooltgensplaat en Molenaarsgraaf, en nog andere op: -meer, -vliet, -haven, -kanaal en vul maar aan...

De feitelijke aanleiding tot het schrijven van dit artikel was een vraag van een kennelijk geïnteresseerde lezer van ons lijfblad. Deze informeerde laatst naar de herkomst van de plaatsnaam Ameide - die van Tienhoven was hem wel duidelijk -!

Die vraag vond geen dovemans oor, de daad bij het woord voegend ben ik gaan neuzen in oude nummers van ons blad. Ik herinnerde me immers ooit een stukje over de naam Ameide en meer geschreven te hebben. En jawel hoor, bijna onderop de stapels jaargangen vond ik in een oudje uit 1990 het bewuste artikeltje. Het had als kop 'Hoe komt 't beestje aan zijn naam?' En let wel: laat nou het totale blad bestaan uit zes A-viertjes, hoe eenvoudig en enkelvoudig zijn we toch begonnen! Nu had ik een kopietje kunnen maken en dat doen toekomen, maar bij nader inzien leek het me zinvoller een nieuwere druk te verzorgen, zeker nu ons 'uitlandig' ledenbestand gestaag groeit en plaatselijke historische betrekkingen niet uit het oog mogen raken.

Tienhoven, Utrecht, tekening, 182 x 149 mm, Dirk Verrijk (1734-1786).

Beginnen we met Tienhoven. Lang wist ik niet beter of er waren slechts twee plaatsen van die naam, ons eigen Tienhoven en het Tienhoven in de provincie Utrecht, maar nu ik beschik over *'Nederlandse plaatsnamen herkomst en historie'* (3de druk 2006) tel ik er vier. Jazeker, het Everdingse buurtschap onder Vianen (tegenwoordig ook in de provincie Utrecht) nemen de auteurs Van Berkel & Samplonius mee, plus eentje op Texel.

De naam behoeft warempel enige toelichting. Deze wil niet zonder meer zeggen dat er eensklaps 10 boerderijen kwamen, die dusdoende dit dijkdorp die naam bezorgden. Dat -hoven stamt van hoeve en duidt op een lap land van bepaalde grootte. Deze heeft een belangrijke rol gespeeld bij de ontginning van met name de Zuid-Hollandse en Utrechtse veengebieden. De grootte verschilde per streek: je had er van 16, 18, 20, zelfs tot 30 morgen toe. Oorspronkelijk werd met dat *'merge'* aangeduid ongeveer de oppervlakte land, die men met bijv. een span ossen in ene morgen kon omploegen.

Welke buurtschap het hoogste cijfer voor vlijt zou krijgen, vermeldt mijn bron niet. Dat hoeve oorspronkelijk geen boerderij betekende, blijkt wel uit wegnamen als onder Meerkerk de *'Twaalfhoevense weg'* of in Dordrecht de *'Twintighoevenweg'*. Enne... zeker, wie wandelende op Achthoven tellende slechts tot 8 kwam, was vast de tel kwijt geraakt.

Bij de hoofdplaats Ameide kan zich iets soortgelijk dubbels voordoen. In het ene geval dekt even de vlag (= onze titel hierboven) niet de lading van mijn opzet. Volgens genoemd standaardwerk gaat het toponiem Ameyde enkel terug op het Middelnederlandse woord (h)ameide = slagboom of sluithek. Al wat diende ter bescherming en de toegang tot zo'n gehucht 's nachts versperde. Mag ik even voor taalliefhebbers bij dat rare woord stilstaan? Het is familie van het Duitse werkwoord *'hemmen'* en/of het Oud-Engelse *'hemman'* = beteugelen, belemmeren. De benaming *'hameede'* zou op den duur overgedragen zijn op de afgesloten en dus beschermde ruimte, het kerspel (landgemeente) zelve.

Sta me zelfs toe even tussendoor die naamsoverdracht te vergelijken met de geschiedenis van een ander vertrouwd woord, namelijk *'tuin'*. Dit heeft dezelfde merkwaardige betekenisovergang doorge-

maakt. De oorspronkelijke betekenis, omheining of afrastering duidt nu op de ruimte erbinnen. Wie kent niet de uitdrukking: *'De tuin der Nederlanden is gesloten'*? Grappig dat het Engelse synoniem *'town'* idem dito de term van de omwalling tot die van de stad is geworden!

Zelfs kunnen we in dit verband nog op oude Schriftwoorden wijzen. *'Een mensche plantte eenen wijnberch ende leyde daer eenen tuyn omme'*.

Deze vermelding komt uit de Liesvelt Bijbel (1526) en als *'statenbijbelsnederlands'* vind je die in het Evangelie van Marcus 12 vers 1. Hier wederom een tuin erom aanleggen: bijv. een stenen wal er omheen plaatsen. In Jesaja 5: 2 kom je eveneens een meesterstukje van vertelkunst tegen: een geliefde jubelt over haar beminde. Deze wijdt al zijn aandacht en zorg aan haar, wat zij vergelijkt met zijn wijngaard. In de oudste uitgaven van de Statenvertaling stond hier ook dat *'omtuinen'*, wat in latere drukken *'omheinen'* werd. De zogenaamde Leidse Vertaling bezigt dit woord ook, maar wat opvalt, is dat diverse nieuwere vertalingen spreken van *'omspitten'*. Klopt dat of moeten we eerwaarde speurders, toch dieper graven en de goegemeente niet om de tuin leiden? In deze sleetse zegswijze: gaat *de* oude betekenis nog schuil: niet in de hof, maar er omheen voeren = misleiden.

Na deze groenexcursie fluks de draad weer opgepakt om dicht(er) aan te sluiten bij de titel boven mijn verhaal. Hiervoor gaan we terug naar Ameide, wier theoretische benaming mij liever is en alles met water van doen heeft. Heeft dit onze streek niet gevormd tot wat het is? De strijd ertegen gaf die onverzettelijke trek in ons volkskarakter: volhouden in taai geduld en telkenmale 'over' beginnen na herhaalde tegenslag: zelfs 33 dijkdoorbraken heeft onze Waard doorstaan!

Mag ik die invloed vanwege de overvloed aan water nog een beetje poëtischer verwoorden door een paar rake dichtregels te citeren van de dichteres Truus Gerhardt, die als kind opgegroeide in Gorinchem:

*Uit het weerbarstig water moeizaam opgewrongen,
door een verbeterd wil tot aardklomp saamgeklauwd,
ligt in de ranke omraming van 't rechthoekig hout
de polder. In de hoeven, mensenschuw, gedwongen*

*in 't hartbeklemmend juk der mateloze eenzaamheid,
staalharde levens, als kristallen afgezet
door de getemde grond; gericht naar de oude wet
rechtzinnig, karig van gebaar en woord; geheid*

*in onwrikbaar geloof, vergroeid met vee en goed
en met de eeuwige waarden vast en vroed verweven.
Een diep rechtschapen ras: in zijn eenzellig streven
de macht'ge wortelstok, waar zich een volk uit voedt.*

Dijkdoorbraken, we noemden ze al, beschouwde ons voorgeslacht veelal als regelrechte straf van Godswege. Neig uw oor maar naar een paar regels uit het rijmwerk van ene ds. Jacques Lydius, Bleskensgraafs predikant van 1633 tot 1637 en later in Dordt: *'Treurt dan bouwers van de velden, / God heeft u dit opgeleyt, / Laat geen vreugde meer vermelden, / Schreyt, verstoorde lieden, schreyt. / Laat uw brakke tranen vlieten...'*

Als reeds gezegd is het niet verwonderlijk dat de waterloop vele Nederlandse plaatsnamen niet onberoerd heeft gelaten. Overvloedig vind je een massa klanken en namen terug, zowel on- als herkenbaar en dat ruimer dan het land tussen Merwede en Lek, Noord en Diefdijk. Is dat zo vreemd voor een volk, *'wien Neêrlands rivier- of polderwater door d' aad'ren vloeit'*, zoals een modderman eens zinspeelde op wat eens – gelukkig tijdelijk – ons Volkslied was.

We wagen ons nog even aan wat met een geleerd woord heet: hydronymie = waterkunde. Daarvoor gaan we eeuwen terug. Ontleend aan het Latijnse aqua (nog springlevend in onder andere termen als aquaduct en aquarium) is in de oertijd gemakshalve van aha samengeperst tot aa, wat je weer later ook vervormd terugvindt als ee en zelfs ie. Deze is weer van een eenklank tot tweeklank geworden tot een ij. Wie kent niet die nevenvormen in riviernamen als de Dokkumer Ee, de Brabantse Aa of Westfriese plaatsnamen als Edam, Krommenie en IJmuiden?

En na deze omzwervingen in ruimte en tijd wordt het hoog tijd dicht(er) bij heden en thuis uit te ko-

J.W. Ooms (Groot Ammers 1914 – Giessenburg 1974).

men. Daarom wens ik, als je van die vracht klankverschuivingen nog niet tureluurs bent geworden, mijn geduldige medelezers van IJmuiden terug te voeren naar Ameide. Deze eigennaam zou verband kunnen houden met de Aa. Dat was het veenvlietje dat vanaf Meerkerk door Broek (= drassig grasland, wat nota bene rondom Pasen 1944

op bevel van de bezetter opnieuw is gerealiseerd) noordwaarts kabbelde om vervolgens met een buisverbinding onder de Dam ter Amey (in de Lek uit te monden. Amuthon werd de naam en als in het Engelse 'mouth' (= mond) is die n op den duur ingeslikt en werd dat Amuth > Amuide > Ameide. De klankwissel ui > ei is wel een geval apart: slechts een enkel schaars voorbeeld weet ik terug te vinden: uiver naast eiber, een synoniem voor ooeivaar, en spuien naast speyen.

Verder bij auteur J.W. Ooms, van Ammerse komaf, die iets aardigs veronderstelde in zijn bundel *'De Alblasserwaard in vroeger tijd'* (1973). De naam van buurtschap de Vuilendam zou afgeleid zijn van Veylingdam, omdat die plek ooit een marktplaats zou zijn geweest, waar vee, turf, hout en hennep werd geveild. Het woord is dan wel familie van elkaar maar toont een wat averechtse verschuiving.

Die derde lettergreep van Vuilendam rijmt compleet op Leerdam. Over de herkomst van plaatsnamen doen soms wonderlijke zaken de ronde, bijv. ook die van onze Glasstad. In 1428 is sprake van *'dat landt ende heerlicheit van der Leede, hoghe ende leghe, mit-*

Zelfs het water dat in welbespraakte / onrust deint tussen twee oevers / waar de huizen glimlachen ... Tekst: Hans Lodeizen.

De tekening is van Dirk Verrijck (1734-1786). Gesigt op de Lek tussen Amyde en Vianen.

ter stad Lederdamme'. Dat leder stamt dus van de vergraven waterkering de Leede, en wat nu komisch is, is dat de vroede vaderen ooit in het stadswapen voor een leer hebben gekozen, terwijl zij kennelijk niet bevroedden dat zo 'n ladder er geen sikkepit mee te maken had.

Laat ons vervolgens ook het Vijfheerenlandse Lexmond aandoen. De veronderstelde antieke naam Amonde voor Ameide rijmt eveneens compleet op die van ons buurdorp Lake-monde.

De eerste lettergreep slaat beslist niet op de Lek, zoals men wel denkt, maar er kwam een nederzetting te liggen op de plek waar het riviertje de Laak evenals onze Aa noordwaarts stroomde om in de Lek te belanden. Daar omheen kwam bebouwing en ontstond dit dorp.

We gaan nu retour Waardwaarts om aldaar een handvol waterige plaatsnamen:aan te doen, Groot-Ammers onder andere. Er moet ooit ten zuiden van de Lek een watertje, de Ammer genaamd, gelopen hebben, dat evenzo in de genoemde Lek uitmondde. Dat heeft die naam bezorgd aan het stel behuizingen dat aldaar kwam en er zou aan de overzijde een tol geweest zijn, vandaar de naam op de atlas Ammerstol - in de wandeling Klein-Ammers geheten -.

Om nog even stil te staan bij de naam Ammer, nodigen wij u uit een uitstapje te maken naar de Betuwse Ammer, waarlangs ooit de nederzetting Ammersooien is ontstaan. Dat 'ooien' wijst op waterland - denk maar aan de Ooipolder voorbij Nijmegen. Wat is er nu met die benaming Ammersooien gebeurd? Wel, de ingezetenen vonden dat kennelijk niet netjes genoeg klinken en zo is de naam hypercorrect bevorderd tot Ammerzoden. Is dat niet eveneens met 'de kaai' het geval? In de stadhuistaal verdeftigd tot kade, hoewel autochtonen 't nog altijd hebben over bij voorbeeld de Boezemkaai of de Ammerse Kaai.

Terug naar de eigen buurtschap Waal bij Langerak, waarvan de naam verwijst naar het werkwoord walen of wielen = wentelen, draaien. En bij dat rak in Langerak moet je weer denken aan de wissel a < e = rek(ken), dus wijst dat op een lang recht riviertraject, waarlangs dit dijkdorp is ontstaan, zoals ook Goudarak in de Krimpenerwaard. Nu staat recht tegenover krom, wat schuil gaat in dat Krimpen. De naam van resp. Crempene upte Leck en Crempen up die Ysele zijn beide gelegen aan een kromming, een bocht in resp. de Lek en de Hollandse IJssel. En laat nu in het kwartaalblad *Zuid-Hollands Landschap* 2009, afl. 4 een artikel staan over de herinrichting van het Kersbergsrak op Achthoven, dat zo goed als afgerond zou zijn.

Nu weer even aanleggen bij een paar plaatsnamen op -dam. Een aantal wateren hebben deze namen niet onberoerd gelaten, maar we zitten wel een beetje met een vraag: waar komt die r feitelijk vandaan in bijv. Amsterdam, Rotterdam, Leerdam, Alblasserdam, ook in Lekkerkerk? Deze zogenaamde toponiemen liggen alle bij een water als resp. de Amstel, Rotte, Leede, Alblas en Lek?

Voor Amsterdam hebben we een redelijke verklaring,

Truus Gerhardt, Grietje Gerhardt - Blankevoort en Ida Gerhardt.

die erop duidt dat de bewoners die zich aan dat water vestigden, zich Amsterdammers gingen noemen. Zo spreekt Vondel in een lofdicht op zijn stad van 'Amstelredam die 't hoofd verheft...' en is deze mondvul vereenvoudigd door de combinatie lr tot r te reduceren. Aan de Alblas wonende Alblassers te noemen, lijkt me re-

delijk, maar van Leeders, Rotters of Lekkers te spreken, komt me wat vreemd voor. Of zijn die r-invoegsels gemakshalve of soms naar analogie (= naar het voorbeeld van) van die eerstelingen gevormd?

Tot besluit nog eentje dat abusievelijk met - zee pronkt, maar in de buurt van Zierikzee valt zo'n enorme plas niet te bekennen! Dat Zierik is het kleinste probleem, het was een verkorte vorm van de voornaam Sigerik. De naam kom je in Zeger nog wel tegen, wat overwinnaar betekent, duidelijk een broertje van het Duitse Sieger. Nu werd dat Sigerik samengeperst tot Sirik en ontstond de combinatie: Zirik plus ee. > Ziriks-ee / denk maar aan een naam Frederiksoord en duidde op ene grootwaterbezitter. Toen men die combinatie niet meer als zodanig herkende, werd het laatste deel opgevat als 'zee'.

Sluiten we af met de eerste en vijfde strofe uit het gedicht 'Het Veerhuis' van Ida Gerhardt.

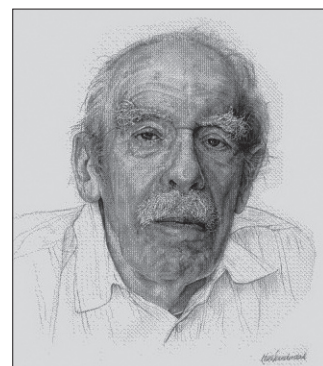
*Als langs de duisterende waterbaan
de veerboot aan de meerpaal is gebracht,
begint het rijkste wat ik ken te nacht
hoor ik het water aan de schoeiing slaan.*

*Daarbuiten leeft de stroom, waarover wij
der sterrenbeelden pracht is opgegaan
door 't venster waait een reuk van water aan,
Ik weet geen naam voor deze zaligheid.*

En om de stroom aan water-versregels te dichten eindigen we met een eresaluut aan de rivier; het zijn er twee van Guillaume van der Graft:

*Ach, de rivier trekt en no-
digt om langs te wandelen,
de rivier, hoogzwanger in
de winter en in de zomer,
slank als een den.*

Willem Barnard (Rotterdam, 15 augustus 1920) is een Nederlands theoloog, schrijver en (vooral) dichter. Hij publiceerde ook onder het pseudoniem Guillaume van der Graft.

What's in a name?

Paul Will

Zo stellen de buren overzee deze vraag. De zin mag dan vragenderwijs bedoeld zijn, maar ze heeft meer de functie van een uitroep.

Daarmee bedoelen ze immers dat het wezen van het benoemde lang niet altijd volkomen door de naam gedekt wordt. In ons geval willen we dit straks betrekken op de achternamen die in de ruimste zin van het woord te maken hebben met de woonbodem en -omgeving, onder meer ook op achternamen die van plaatsnamen zijn afgeleid.

Het spreekt voor zich dat de behoefte om individuen van mekaar te onderscheiden het grootst is in gebieden met de grootste bevolkingsdichtheid

De opkomst van een vóór- + achternaam is dan ook het schielijkst geschied in de allengs dichter bevolkte zuidelijke Nederlanden en pas later is het noorden gevolgd. Weliswaar voerden - in navolging van de adel - het patriciaat en de gegoede burgerij al geslachten her die dubbelnamigheid. En wie weet niet dat er dienaangaande bij ons een wettelijke regeling is gekomen na de inlijving bij Frankrijk in 1811?

Dat oudergewoonte dat ene Pieter Willemszn zijn telg Willem Pieterzn noemde, mocht niet meer en ook namen van grote steden als achternaam waren verboden. Een ieder die geen 'vaste van' had, moest er één kiezen en zich ten raadhuize laten inschrijven 'voor altijd', maar wie geloofde dat? Die kale Fransen zouden wel weer verdwijnen en ook hun malligheden. Jawel, vandaar dat sommige opgetrommelde luitjes wat gekscherend aan het loket kwamen om voor een mal geval te zorgen door bijv. voor 'Naaktgeboren' te kiezen. Kent u ook 't verhaal van die twee gebroeders, die dusdoende waren opgetrommeld.

"En hoe gaat gij heten?" vroeg de ambtenaar der burgerlijke stand. De eerste gaf een passende naam op. "En nu u?", aldus de loketman. "Van 't zelfde", luidde

⚡ De opkomst van een vóór- + achternaam is dan ook het schielijkst geschied in de allengs dichter bevolkte zuidelijke Nederlanden en pas later is het noorden gevolgd. Weliswaar voerden - in navolging van de adel - het patriciaat en de gegoede burgerij al geslachten her die dubbelnamigheid. En wie weet niet dat er dienaangaande bij ons een wettelijke regeling is gekomen na de inlijving bij Frankrijk in 1811?

het antwoord en de wetsdienaar noteerde gedwee: Van 't Zelfde! Een oud-leerling van me zou zo aan deze naam zijn gekomen!

Soms vraag je je af op welke wijze nu zo'n zogenoemde toenaam precies geboren is? Wel, ooit moet die met een of ander kenmerk, eigenschap, omstandigheid, relatie of hoe dan ook met de naamdrager te maken hebben gehad. Op den duur is die naam echter losgeraakt van zijn oerbetekenis. Als onze geachte voorzitter zich voorstelt als Van den Heuvel, dan vraag je je toch niet een-twee-drie af of de betrokkene bij of op een heuvel woont of woonde. De in oorsprong gemotiveerde en betekenisvolle bijnamen zijn versteend tot etiketten, die enkel dienden om de identiteit van een persoon te markeren en zo voegen we hem/haar indien nodig in ons adressenbestand.

Als reeds opgemerkt zijn onze familienamen in oorsprong bij- of toenamen die bedacht werden toen teveel mensen dezelfde doopnaam droegen. De zin van die toenamen laten we nu verder links liggen, maar letten meer op het motief van die naamgeving. Daarbij kunnen we een viertal categorieën onderscheiden:

1. Naar hun afstamming = naar hun vader of moeder
2. Naar hun beroep of bezigheid
3. Naar een uiterlijk kenmerk of karaktertrek
4. Naar hun geografische herkomst of woonplek

Omdat we ons reeds een enkele keer hebben bezig gehouden met waternamen alias plaatsnamen die daarmee op de een of andere wijze te maken hadden, willen we ons dit keer speciaal richten op de laatste categorie. Wanneer iemand van elders zich komt vestigen in een bepaalde gemeenschap, bestaat de kans dat die in zijn nieuwe woonomgeving genoemd gaat worden naar de plaats of de streek, waar hij vandaan komt. We spreken in dit geval van herkomstnamen. Nu behoeven niet alle geografische namen terug te voeren te zijn op migratie. Deze zogenoemde familienamen werden pas functioneel, toen er teveel mensen dezelfde roepnaam kregen. Binnen het eigen woongebied kan zo'n toenaam gepromoveerd worden tot de adresnaam. Stel: er leefden bij voorbeeld in onze buurtschap vele Aries en om die uit elkaar te houden zou er iemand op het idee gekomen kunnen zijn om de op Sluis wonende Arie de toenaam Van der Sluis te geven, wat door samenklontering *van + der = ver* en zo *Versluis* is geworden. Wist u trouwens dat die achternaam de meest voorkomende is in

Ameide-Tienhoven en stel je voor dat we de op de Boezemkade wonende Versluizen mochten meetellen, van wie het merendeel toch op Ameide is georiënteerd, dan zou die naam tot de toptwintig van de meest voorkomende achternamen in de Waard en Vijfheerenlanden behoren. Hoe ik dit weet? Wel, dit bewaar ik nog even tot de slotparagraaf van dit opstel. Eerst vervolg ik de feitelijke opzet van deze uiteenzetting.

In het familienamenbestand krioelt het van zogenoemde toponiemen (= van plaatsnamen afgeleide familienamen). Ruimer verwijzende topografische bodemwoorden, d.w.z. herinnerende aan 'waterige' en 'grondiger' zaken, hebben mede hun aandeel geleverd. Die nattigheid voel je bij het horen van aanduidingen als: meer / veer / ven / laak / poel / bron / vliet / plas en waal alias wiel en put. En laat ons vooral niet vergeten de namen van grotere rivieren, zoals de Lek / Maas / Rijn en Waal en de kleinere als de Laak, Leede / Alblas / Goudriaan / Giessen / Ee en Aa.

Die 'grondigere' vind je in namen als broek (= drassig weiland) en weiland zelf; veen / klei / slik / veld / heide. Of in hout / bos, boom en haag / eik en wilg / berg en heuvel, wal en donk / akker / boomgaard, kamp en hek of allerlei bouwsels als toren, molen, hoeve, woning, brug en burcht en wie weet nog meer...

Het zou best boeiend zijn de zoektocht verder voort te zetten langs de vele paden van dit naamlandschap, maar dit is voorlopig wel genoeg.

Uit de zojuist opgesomde verzameling topografische namen kun je tal van familienamen plukken, die herinneren aan plaats- of waternamen, maar gewoonlijk niet tot de toppers behoren. Denk maar aan namen als Blokland, Burggraaf, Van Me{e}rkerk, Streefkerk, Rozendaal, Noortwijk, Woudenberg, Beusekom, Slingeland, Goudriaan, Graafland, Heykoop, Lange-rak, Lakerveld, Rietveld, Van Holten, Van der Vlist, Van Vianen en Van Wijngaarden/ Wingerden, Van Krimpen, Lekkerkerker, Ottolander, Veldhuizen, dierenarts Stein en zo meer.

En verder naar wat nat of droger getint goed, zoals de Alblassen, Van der Giessen, Van der Lee(den) en onze oud-kapper (Pince) van der Aa of onze kersverse burgervader Van Ee! Vervolgen we met Van der Poel, Van (der) Vliet, Van (N)es en Van Beek, Verkade, Van der Wal en Verveer, Van Bruggen, Van der Hek, Lagendijk en Groendijk, Van Veen, Van den Broek, Weijland en Vroegindewei, Boom en Stam, Bos en 't Haag, Van den Berg en Vermeulen.

Nu de beloofde slotparagraaf. In een 'Mauwerd', het lijfblad van de Dialectenclub, zijn we wel 's een beetje 'buiten de oevers getreden' en hebben 15 jaar terug met behulp van de regionale telefoongidsen in beeld gebracht een bonte rij van de winnende namen in onze contreien.

Doen we bij dezen tegelijk een oproep de toppers van toen eens te vergelijken met die van thans en zien of er verschuivingen zijn opgetreden? En wie weet ziet

een geïnteresseerde lezer kans de gegevens - wellicht actueel aangevuld en verbeterd - in een grafiek onder te brengen.

Ach, lieve tijd, laat ik nu in dat bewuste artikel 'Hoe genaamd' over zowel kopzorg als trots om 'een van' te kunnen/mogen voeren dit geïllustreerd hebben met een voorbeeld uit de 'Historie van Mejuffrouw Sara Burgerhart' van het schrijversduo Wolff en Deken. Dat was ik helemaal vergeten toen ik onlangs in dat verkleinuitgang-artikel dit duo eveneens ten tonele had gevoerd om duidelijk te maken dat verkleiningen niet altijd ietwat knus hebben, maar ook een behoorlijk bespottelijk en kleinerend karakter kunnen verkrijgen. Maar in de geest van dit bewuste artikel 'What 's in a name' past die Brief 64 helemaal. Hierin schrijft de eerbare Pieternel, gediensstige van de familie Burgerhart, aan Mejuffrouw Sara onder meer het volgende: "Toen ik daar zoo bij men heer zat thee te drinken, dacht ik nog om je grootvader, Pieter Burgerhart. Die is nog bij gelijks mijn dooppeet, want ik hiette maar Pieternelletje Pauwls, en ik had zoo een dingsigheidje om ook een van te hebben, en toen zei je grootvader: kom meid, we zullen je Pieternelletje Degelijk noemen; 't heugt mij nog klaar, ik lei het pampier in de etenskast in men keuken, en grootvader deed zijn schoenen nog aan, en hij lachte dat hij schudde, omdat ik zoo blijde was met men van".

Nu ga ik mezelf een beetje citeren, wat immers mag zonder toestemming te vragen. Uit mijn knipselvoorraad had ik weer's een 'pampier' opgediept dat ging over de spannende strijd, waarbij de families Jansen, De Jong en De Vries al jaren in den lande wedijverden wie wel het eerst de finish zou halen. De Vries lag aan kop, op bandbreedte gevolgd door de De Jonges, terwijl de Jansens een wiellengte achterlagen. Deze nek-aan-nek-race moet zich toentertijd afgespeeld hebben in de statige werkruimten van het Dialect- en Naamkundebureau te Amsterdam.

Komaan, dacht ik, hoe zou 't er in onze buurt uitzien, omdat ik van mening was dat die naamgeving ook een stukje cultuur- en taalgeschiedenis van een regio vertegenwoordigde? Ik dacht slim te zijn door eerst een poging te wagen die opdracht te slijten door een oproep te doen aan de lieve lezers om de meest voorkomende familienamen van hun woonplaats te melden. Mijn hart klopte vol verwachting, maar de brievenbus klepperde niet en ook mijn mail bleef leeg. Ach, bekend verschijnsel van vergeefs zoekende helpers. Ik 'lei' de telefoongidsen 19 en 18 op tafel en ben aan het vissen en filteren getogen. Kwamen de namen - schoon aan de haak - meer dan twintig keer voor, dan noteerde ik die en voor kleinere gehuchten namen we genoeg met net een ietsiepietsie ondermaatse. Idem met de schrijfwijze zijn we niet al te krek (< correct) omgesprongen; op één hoopje hebben we gegooid de namen uit hetzelfde grondwoord stammend, die soms wat klank-, vorm- en spellingvariatie vertonen of al of niet voorafgegaan worden door Van of Van de(r); let maar op exempels zoals Bo(o)gaa/erd/t, De Jong(h)/e, De Wit{h} en wat dies meer zij.

Het Schoonrewoerdse Wiel of het Wiel van Bassa.

Nu de bevindingen: de top-twintig of -tien toenames van toen

Lexmond: de achternamen De Jong en Van Dijk scoren het hoogst. Bogerd, Den Hartog, Bikker, Versluis, De Wit(h), De Vaal en Van Zessen volgen.

In Everdingen spant Den Hertog de kroon, Hol, De Leeuw en Verrips volgen.

Schoonrewoerd: Bakker en Brouwer net an, Bogerd, Den Hartog/Hertog weer meer, De Leeuw, De Jong(h) en Middelkoop.

Te Asperen is De Jong de topper, verder nog Bel en Bogert.

In Nieuwland komen de Baarzen bovendrijven

En in Leerbroek wonen meest De Jongen, daarop volgen De Bruijnen en De Hartogen,

Nieuw hebben we gezien 2 grotere plaatsen, te weten: Gorinchem en Leerdam.

Gorkum: De Jong{e} staan aan top, met zelfs meer dan 100, gevolgd door de Bakkers 56. en ietsje minder Viss{ch}er, De Groot en De Leeuw volgen en dan de Jansens.

Wat in Leerdam bijzonder opvalt is dat je te midden van talrijke streeknamen je tong bijna breekt over bijzonder getinte Molukse familienamen. Voor deze stad hebben we slechts opgenomen namen, die meer dan 20 keer voorkomen.

Meer dan 80 x De Jong(h), gevolgd door 20 of meer: Bogerd, Den Hartog, Van Wijk, Den Besten, Visser(s), Kleijne, Blom, Vermeulen, Versluis, De Groot, De Bruin, Verweij, Sterk, Smit en Middelkoop, De Leeuw, De Wit en Van der Leeden.

Te Meerkerk hebben Versluis en De Jong de primeur. In de rij staan vervolgens Den Hartog, Bikker, Bogaard, De Groot, Van der Ham, Van den Heuvel, Het

Lam en Den Otter.

Noordeloos: De Jong staat aan top, voorts Bassa, Bikker, Blokland, De Bruin, De Groot, Van der Ham, Slob en Wallaard.

In/op Goudriaan bestaat de groslijst uit: De Groot, Terlouw, Vonk en De Jong.

In Ottoland komen de Koorevaars en Swijnenburgen bovendrijven.

Eveneens in Giessenburg vormt De Jong het toppunt, gevolgd door Koorevaar en Rietveld, vervolgens nog (De) Boer, De Bruyn, Van Dijk, Van Genderen, De Groot, Van Houwelingen, De Kreij, De Kuiper, Muilwijk, De Ruyter, Slob, Den Toom en Vonk.

In Oud-Alblas vind je geen echte uitschieters, wel tal van Gelderblommen bloeien er, De Graaf, Heykoop, Houweling, De Jong, Jongeneel, Kortleve, Middelkoop en Van Vuuren sluiten de rij.

Groot-Ammers: 't hoogst op de ranglijst staan Den Hartog en De Jong, verder Bikker, De Boer, Mourik, Rozendaal en De Vos.

In Nieuwpoort leggen de namen Den Hartog, Ouwkerk en Slob het meeste gewicht in de schaal.

En in Langerak zijn de onbetwiste oppertoppers de families Den Hartog.

Besluiten we met Ameide -Tienhoven: als reeds vermeld wint de naam Versluis 't op punten, 'tweedes' is Den Hartog, Streefkerk, verder De Jong, De Groot, Van der Grijn/Grein, (Van) Middelkoop De Kruijk, Verheij en Van Vliet.

Het is een vrij willekeurige lijst van gekozen plaatsen De regionaal meest voorkomende namen in het gebied tussen Lek en Merwede zijn: De Jong en Den Hartog, gevolgd door Versluis, De Bruyn, Bikker en Bogert.

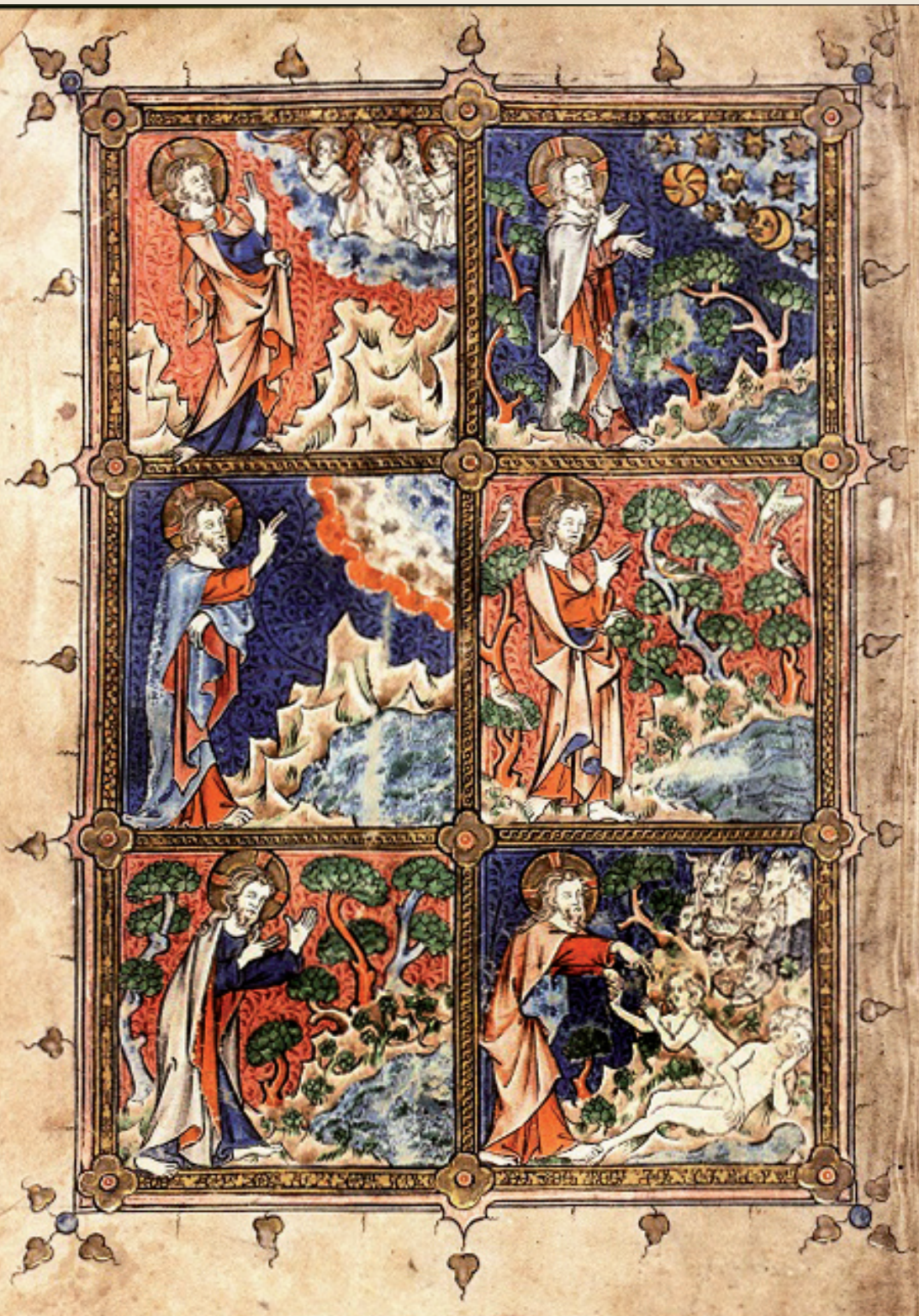
Bijbelnamen in den beginne

Paul Will

Enkele fragmenten uit het nu volgende opstel had ik gebruikt als een opstapje voor het artikel 'What 's in a name?'. Dat handelde in het bijzonder over (achter)namen in onze contereie, maar hoe gaat dat. Die beweeggrond strekte zich dermate uit dat ik gevaar liep te veel van mijn voorgenomen route af te wijken en zou verdwalen. Daarop heb ik dit aanloopje geschrapt met de bedoeling om nu te proberen één geheel op eigen benen op pad te sturen. Het gaat over namen, te beginnen bij het scheppingsbericht. Vaak veelzeggende die daardoor dikwijls gewijzigd werden en wat eveneens opvalt is dat de vrouwensen vaak naamloos voorkomen. Achteraf - bij herlezing van dit artikeltje - vond ik het wel passend om mijn verhaal als bij een ouderwetse preek in drieën in te delen plus met een toepassing te eindigen.

Generatie

Verder mogen we niet vergeten dat dit onderwerp geheel uit de geschiedenis van Israël spruit, dus een waarachtig Joods stempel draagt en dat de schepping in deze verbondsgeschiedenis *wel*daad betekent. Laat ons aan bepaalde twistvragen inzake de uitleg van tijden en jaren maar stilletjes voorbijgaan. Op eentje na: wie kan met zekerheid zeggen hoe lang de scheppingsdagen hebben kunnen duren, zeker ten aanzien van de eerste

drie, toen de omgang van licht en donker nog niet gebonden was aan de loop van de zon? En daarbij wijst men wel naar de 2de Petrusbrief 3:8, waarin staat dat bij de Eeuwige 'één dag is als duizend jaar'. Ach, laat ons maar beamen wat Prediker in hoofdstuk 3 vers 11 zegt: "Hij heeft alles op zijn tijd mooi gemaakt. Ook heeft Hij de eeuw in hun hart gelegd, zonder dat de mens het werk dat God gedaan heeft, van het begin tot het eind kan doorgronden" (H.S.V. = Herziene Staten Vertaling). Dus leggen we gewoon ons oor te luisteren en letten erop dat bij dit 'in den beginne' die hele opmaat duidelijk bij de eerste scheppingsdag hoort. De bekende rabbi dr. J. Soetendorp heeft dan ook de verzen 1 tot 5 uit Genesis, dat 'wording' betekent, in één geheel ondergebracht. Hoor maar naar:

De eerste dag

*In het begin schiep God de hemel en de aarde.
De aarde was wildrazende afgrond – vormloos.
Duisternis dekte oeverloze diepte.
Gods geest streek als een wind heetbroedend
over 't watervlak.
God zei: "Er zij licht" en er was licht.
God vond het licht goed,
dus scheidde God het licht van het duister.
God gaf het licht een naam:
Dag
God gaf het duister een naam:
Nacht.
Avond werd het. Ochtend werd het. Een Dag.*

'In den beginne' - even een verzuchting tussendoor: die vertrouwde bijbelse uitdrukking dreigt door herhaling verloren te gaan - bestonden er helemaal geen achternamen. Laat ons het Boek der boeken verder ter hand nemen. Zowel in Genesis 1 als in 2 is het Scheppings-wonder weergegeven. Wie God precies is, blijft nog even schemeren. Wel komt er in deze stelselmatige creatie elke dag een stukje bij, terwijl er over deze mens aan de top gezegd wordt dat God hem schiep naar Zijn beeld, dat is om te heersen over de aarde en al wat daarop leeft. De Naam openbaart

zichzelf gáandeweg (d.w.z. wie met Hem meegaat). In het eerste kapittel vormt de grote Architect de mens als de climax ervan, terwijl in het volgende deze veel-er het uitgangspunt is. Het 'dat' wordt in twee het 'hoe': hoe Adam (= Hebreeuws voor mens) een hof krijgt, die hij voor de Schepper mag bewerken en bewaren. Voorts is dan verhaald hoe God alle dieren van het veld en alle vogels van de hemel bij de eerste mens brengt om te zien hoe die wonderlijk uit het stof der aarde gevormde mens deze noemen zal. En zoals hij die eerste naasten een naam geeft, zo zullen ze heten. Echter geen der benoemden geeft enig antwoord als hij hun iets vraagt en zo bemerkt hij dat hem een andersoortige naaste ontbreekt.

Evenzo oordeelt de Schepper dat 't niet goed is dat de mens alleen zij. Uitvoerig wordt daarop geschetst op welke wijze deze Kunstenaar en Bouwmeester, terwijl Adam in diepe slaap verkeert, uit één van 's mans ribben een vrouw formeert.¹ Adam ontwakende noemt haar Mannin(ne) (= uit de man genomen).

In wezen vormt zij de kroon der schepping en zijn zij 'in het begin' een ideaal paar, maar het duurt niet lang, of een jammerlijke wending treedt in, die de zondeval heet.

Mogen we even een uitstapje maken om naar de 'Prins der Nederlandse dichters' te luisteren? Deze, Joost van den Vondel, was zonder kijf de grootste dramaturg en barokke lyricus der Gouden Eeuw, echter toen en nu meer geprezen dan gelezen! Dit ten onrechte, maar je moet wel moeite doen om zijn overladen stijl te 'ontcijferen'. Eén voorbeeld: weet u nog, geduldige lezer, van die rekenmeester Willem Bartjens? Van diens plaatsgenoot dichtte Joost eens: "Nochtans salmen t' allen tyden / Uwten grooten lof belyden!". Mogen we dit tegelijk op onze vorstelijke Joost toepassen? Deze staat bij voorbeeld te boek als de schepper van een groot aantal bijbelse treurspelen, 16 in totaal, waarbij hij met zijn 'Lucifer'

¹ De uitdrukking 'een rib uit mijn lijf' zinspeelt op dit scheppingstafereel

het toppunt zijner kunst bereikte. De Amsterdamse predikanten waren echter niet die mening toegedaan: *'In Luisevaers tragedie zijn op een vleesselijke manier de hooghe materie van de diepten Godes met vele ergerlijcke en ongheregelde verdichtselen voorgestelt'*. Op deze klacht hebben de Burgemeesteren na twee vertoningen A.D. 1654 verdere opvoeringen verboden. We zijn toch maar zo vrij enige regels te citeren. Hij schildert ons de opstand der oproerige geesten. Die engelen zijn jaloers op de mens en diens wonder-schone tuin. Zo kermt de boze Beëlzebub: *"Men zou ons Paradijs om Adams hof verwensen. / 't Geluk der Engelen moet wijken voor de mensen."* Zij zien afgunstig naar het wonder der voortplanting: *"Hoe arm is enigheid... / Geen Engel heeft de macht zijn wezen uit te storten / In duizendduizenden, in oneindig tal"*.

Degeneratie

Later na de val² komt de getrouwe aartsengel Gabriël verslag doen in de vorm van een dialoog: *"O Adam, dondert Godt, waer zyt ghy toe geraekt? Vergeef me, o Heer, ick vlucht uw aenzicht, bloot en naectt. / "Wie leerde u", vraeght hem Godt uw schaemte en naecttheit kennen? / Durft ghy uw lippen aen verbode vruchten schennen? Myn gade, myne bruit bekoorde my, helaes"* Is dit niet de beschrijving van de eerste grote

² Weet u nog van de kwestie -Geelkerken? Dit ging in de Gereformeerde kerken over het al of niet daadwerkelijk spreken van de slang. Het heeft geleid tot de eerste scheur in de gereformeerde gelederen. Toen ds. Geelkerken van Amsterdam-Zuid bij zijn standpunt bleef dat men dit 'verhalend' moest opvatten, werd hij uiteindelijk in 1926 geschorst. Daarop heeft deze met een aantal collega-ambtgenoten opgericht 'de Gereformeerde Kerken in Hersteld Verband'. Het ledental is nimmer boven de 7000 gekomen en de bekendste is gebleven ds. Buskes. De H.V.-ers zijn in 1946 als geheel naar de Nederlands Hervormde kerk overgegaan.

crisis in de geschiedenis van de mensheid? Als een rechtstreekse voortzetting kun je beschouwen zijn 10 jaar later verschenen *'Adam in ballingschap'*. Uit het begin van dit *'aller treurspelen treurspel'* een enkele dichtregel - die weliswaar in feite nog onder het eerste kopje hoort - . Hierin kan dezelfde Gabriël nog verrukt melden de heerlijkheid van de hof van Eden: *"Wat heeft de Godtheit hier een hemelschdom geplant! / Hoe roken wy den geur van 't melck- en honiglant, / En blancke lelien, en versch ontloke rozen! (...)/ De gront is een tapijt van bloemen. Geene hant / Van geesten kan zoo rijk borduuren en schakeeren. / Wat vogels steecken hier in kostelijcke veëren"*.

Met deze twee tragedies en zijn laatste *'Noah'* met als ondertitel *'Ondergang der eerste waereld'* vormen die tezamen een tweede trilogie. Op de eerste komen we nog terug!
Eveneens doen we dit nu met de tragedie van die

menselijke val. Als het paar de nabijheid Gods in het ritselen der blaren in de hof bemerkt, betekent het dat de Schepper contact zoekt. Nu jaagt het schrik aan... en uit angst verbergen zij zich vanwege hun naaktheid. Dreigend klinkt daarop de dwingende vraag: *"Adam, waar zijt gij?"*. Hij tracht hem tot bekentenis te brengen, vergeefs! De zondaar zoekt in zwak verweer zich te verontschuldigen en nota bene de schuld op zijn de vrouw af te wentelen. *"De vrouw die Gij mij gegeven hebt..."*. Hoor nu, hoe de Rechter van hemel en aarde in heilige toorn over beiden het vonnis velt. Hun straf op de verdere levensweg geldt niet respectievelijk haar vrouw-zijn en zijn arbeid op zichzelf - dat is hun levensroeping - . Voor de vrouw zal echter haar moederschap pijnlijke en droeve gevolgen hebben: haar zwangerschap tot een zware last worden en de man zal over haar heersen. En deze zal slechts met zwoegen en vermoeiende arbeid vanwege de doornen en distels zijn brood verdienen.

En hun levenseinde: de dood! Maar let er wel op dat door de striemende strengheid van het recht ondanks vloek de balsem der liefde druppelt, waarop Adam beloftevol voor zijn eega een nieuwe naam Eva (= Moeder aller levenden) stamelt. In dat vertrouwen is hij niet beschaamd.

Valt het gegeven verhaald in Genesis 3 het accent op het loodrechte aspect der menselijke zonde, in het volgende hoofdstuk gaat zich dit verticale in het horizontale uitwerken in de verhouding van mens tot mens. Aldaar blijven de problemen niet uit: wie kent niet Kaïns (= schepsel) jaloeze houding tegenover zijn broeder Abel (= ijdelheid) en de dramatische afloop? Opvallend is dat waar God zich in het vorige tot de gevallen mens richt met: "Waar ben je?", nu een andere vraag in Kaïns oren klinkt: "Waar is je broeder Abel?". Opnieuw een ter verantwoording roepend bevel, waarvan de schuldige zich wil afmaken met: "Ben ik mijn broeders hoeder?" En opnieuw is er sprake van de goddelijke 'vloek', die zich niet speciaal op de aardbodem richt, maar waardoor de mens Kaïn in het bijzonder een 'displaced person' wordt. Het geeft tevens te denken dat Abel, de eerste dode op aarde, gewelddadig om het leven is gebracht! Voor dit grote en onvergetelijke verdriet in het oudergezin maakt weer wel vreugde plaats, als Eva opnieuw moeder mag worden en haar boreling Seth noemt, wat zoiets als 'zoon in de plaats van de overledene' betekent.

We lezen nu verder in Genesis 4, waar we vernemen dat op den duur beide geslachten, zowel de Sethieten als de Kaïnieten, die oorspronkelijk gescheiden woonden, zich steeds meer vermengden. 'Gemengde' huwelijken kwamen steeds meer in trek, wat zonder meer tot verwereldlijking leidde. Er is zelfs sprake van reuzen ter wereld... geweldnaren en zeker in het kwaad. Zo is er onder de nakomelingen van Kaïn ene Lamech, die zijn tijdgenoten verre overtrof in woestheid en wreedheid. Deze meende god noch gebod nodig te hebben, maar zocht zijn eigen recht en geneugten. Hij leefde 'tweezaam', d.w.z. trouwde twee vrouwen, Ada en Zilla. Deze Kaïns kleinkinderen vermaakten zich in het werk hunner eigen handen. Zoon Jabal werd tentenbouwer annex veehouder, de naam van zijn broer was Jubal³, de toonkunstenaar en Tubal Kaïn een vermaarde smid. Hij vond gereedschappen uit, die het landbouwbedrijf tot hoger trap van ontwikkeling konden brengen, zelfs eveneens wapentuig. Laat ons maar eens opslaan een oud-Statens bijbels hoofdstuk, waarin een enkele regel uit het beruchte wraaklied van 'huisbaas' Lamech voldoende zegt: "Gij vrouwen Lamechs, neemt mijne rede ter ore. / ik sloeg een man dood om mijne wonde / en een jongeling om mijn buile. / Kaïn zal zevenvoudig gewroken worden, / Maar Lamech zeventig maal zeven maal".

Niet verwonderlijk dat een vreselijk vonnis de mensheid wacht. In hoofdstuk 6 komen we twee keer het opmerkelijke werkwoord 'berouwen' tegen: Hoor

3 Hoe dat degelijke Dordt ooit aan het grote Christelijke muziekgezelschap de naam 'Jubal' heeft kunnen toekennen, is mij nooit helemaal duidelijk geworden

maar hoe menselijk deze tekst klinkt: 'Toen berouwde het den Here dat Hij den mens op de aarde gemaakt had, en het smartte Hem aan zijn hart'. Het uitwissen van het aangezicht des aardbodems vanwege de godverzakkers met 'hun overvloed aan zonden' zal gruwelijke realiteit worden. Gode zij dank krijgt Noach (= Troost), de ene rechtvaardige en onberispelijke, van 'Boven' opdracht een ark, een reddingsboot van gopherhout (= pijnboom), met verdiepingen te bouwen om aan de sintvloed⁴ te ontkomen.

Voor Protestantse lezers onder ons kennen vast nog wel de woorden uit het gebed van het klassieke Doopformulier: 'Gij, Die naar Uw streng oordeel de ongelovige en onboetvaardige wereld met den zondvloed gestraft hebt en den gelovigen Noach, zijn acht zielen, uit Uw grote barmhartigheid behouden en bewaard....'

Minder bekend zal zijn een dichtproeve van Jacob Revius, de bekende Deventer dichter-dominee en tevens een der reviseurs der Statenvertaling. Dit merkwaardige gedicht draagt de naam; 'De arke Noachs'. Het begint zo: 'Hoog en lang, / Diep van gang, / Breed en sterk / Was de ark. / Daarin kwam / Sem en Cham⁵ / Met zijn broer, / En nog drij / Wijfs daar bij. / Al het vee / Had daar stee, / Hert en hind, / Brak en wind, / Paard en os, / Haas en vos... Dan volgen nog circa 60 versregels, die elk eveneens slechts 3 lettergrepen tellen.

Wat weer opvalt is dat de 'wijfs' niet bij name genoemd worden, maar laten we afstappen van deze oergeschiedenis om nog even verder te bladeren. Droevig feit is dat bijbelteksten soms misbruikt zijn voor zacht gezegd minder nette doeleinden. Op ontstellende wijze is dit gebeurd met het bekende verhaal uit Genesis 9, waar zoon Cham zijn vader 'schildert'. Hebben niet met een beroep op dit gegeven christenen in vroeger eeuwen de slavenhandel goedgepraat!

Regeneratie

De torenbouw van Babel en de daarop volgende spraakverwarring volgt de ceel van afstammelingen van Seth die eindigt met de aankondiging van Abrams pelgrimage. God had hem uit Ur naar Haran geroepen om straks met zijn huisvrouw en al wat hij had en neef Lot op weg te trekken naar het Zuiderland, zijn beloofde land. Mag ik om in de sfeer van dit verleden te blijven voor 'trekken' dat 'tijen' bezigen. De verleden tijd van dit antieke werkwoord stond oorspronkelijk letterlijk in Genesis 12: 'En Abram toog heen'. Dit is in ander opzicht voor mij een onvergetelijke titel van een boek in mijns vaders boekenkast. Deze roman hield verband met de roeping van de 75 jarige Abram, rijk aan vee, zilver en goud, die moest vertrekken uit dat Haran en zijn maagschap. Voor het eerst van mijn leventje leerde ik die vreemde woorden 'toog' en 'maagschap' kennen. Inderdaad was de S.V. wel aan herziening toe; de

4 Dit sint- (= grote) is volksetymologisch - vertrouwder klinkend - op den duur vervormd tot 'zond-'. Wellicht heeft ook de context hierin een rol gespeeld.

5 Schuilt in de naam Cham het woord 'zwart'?

Herziene Staten Vertaling (= H.S.V.) heeft er resp. 'trok en 'familiekring' van gemaakt.

Als het emigrantenpaar in Kanaän van Godswege te horen krijgt dat zij nakomelingen zullen krijgen, worden ook hun namen gewijzigd: Abram (= de Machtige) > Abraham (= Vader der volken) en ook moet hij Sarai's naam aanpassen (= de Vorstelijke) > Sara (= Vorstin⁶). Ofschoon vrijwel de moed opgevende, krijgen de oudjes op hoge leeftijd alsnog een zoon: Isaäk. Deze blijft een beetje in de schaduw van zijn vader Abraham en zijn veelkleurige zoon Jakob. Hoe diep gelovig heeft hij zich gedragen bij de beklimming van de berg Moria om gebonden te worden.

Lees verder in Genesis 22 of luister naar enkele regels uit het gedicht 'Kanaän' van Muus Jacobse: 'O God die Abram uitgeleide / En bracht in Kanaän thuis / ... / O God die Isaäk bevrijdde / Toen hij geveld ten offer lag / En in zijn plaats te goeder tijde / Zelf in het offerlam voorzag'.

Terwijl Isaäk levenslang zijn naam (= Zoon der belofte) behoudt, is dit niet het geval met een van diens zonen, namelijk Jakob. Bij de geboorte van de tweeling was Ezaü van top tot teen vlassig, vandaar dat zijn naam ruig of behaard betekent. Opvallend is nog een intiem trekje uit deze bevalling overgeleverd. Probeerde Jakob niet Ezaüs hielte vast te houden om de eerste te zijn. Dat 'akab' is verwant met 'hiel, vergelijk 'op de hielen zitten', besluipen, vandaar dat hij de naam kreeg Jakob (= hiellichter, bedrieger). Deze heeft ooit de benen genomen uit angst voor zijn tweelingbroer Ezaü, die hij bedrogen had. In de Statenvertaling staat zo fraai en beeldend: 'Toen hief Jakob zijne voeten op, en ging naar het land der kinderen van het Oosten, d.w.z. naar zijn oom Laban. Na 20 jaar bij hem in het Syrische Haran soort slavenarbeid verricht te hebben, wil hij met zijn schare vrouwen, kinderen, have en goed terugkeren naar zijn geboorteland. Onderweg worstelt hij in de beek Jabbok met de hem verschenen Majesteit, die eerst ook zelf in de modder was afgedaald. 'Toen stond God op uit het slijk, en weende. "En Hij zei: je had geen gelijk; maar

6 Dat 'vorstin' wijst op de belofte dat uit haar nageslacht koningen zullen voortkomen, zelfs de Messias geboren zal worden.

dat is nu voorbij”. (onvergetelijke en troostrijke dichtregels van Gerrit Achterberg). Uit die 'tweestrijd' komt Jakob (= bedrieger) weliswaar verminkt, maar gered te voorschijn en krijgt een nieuwe naam: Israëel (= strijder Gods). Let erop dat al de huisvrouwen weer wel namen dragen.

We komen nog even terug op de beloofde tweede reeks Vondeliaanse treurspelen. Deze bestaan uit: 'Joseph in Dothan', 'Joseph in Egypten' (= de historie met vrouwe Potifar). Deze zijn gecompliceerd met een bewerking van het drama 'Joseph of Sofompaneas' ⁷, 'een spel dat vrolyck na het einde loopt, als de broeders hem in Egypte terugvinden'. Dit in het Latijn geschreven stuk door Hugo de Groot had Vondel al in 1635 vertaald. Aan Grotius, 'Gezant der Koninginne en krone van Zweden...' heeft hij het dan ook opgedragen. Met zijn 'Gysbrecht van Aemstel', naar Grieks voorbeeld A.D.1637, is ook dit uitgekomen. Hoe bewonderenswaardig is toch de kennis der klasieke talen van deze 'Prins' van gewone komaf!

Nalezing

Mogen we eindigen met het volgende enigszins kreupele, maar veelsprekende gedicht. Het is van ene Freek Rota, wiens naam mij niets zegt, maar de inhoud wel heel veel. Het heet: 'Genesis in de twintigste eeuw':

*In de twintigste eeuw
herschiepen de geleerden
een nieuwe hemel en nieuwe aarde,
en er lag olie op de wateren.
En de geleerden zeiden:
laat ons mensen maken,
wetenschappelijk verantwoorde mensen.*

*Eerst hadden ze
het moderne Westen gemaakt!
en ze zagen dat het tov was,
de miljardste dag..
en de geleerden zeiden:
wees economisch en niet vruchtbaar,
wordt eenzaam met elkaar,
gebruik de pil en ban de bom.
toen was het avond geweest
en het begon donker te worden.
Toen schiepen ze het vliegend gedierte,
straaljagers, bommenwerpers en
raketten naar hun aard
het rijdende gedierte
kanonnen, tanks en pantserwagens
naar hun aard
en de onderzeeërs
naar hun aard
en ze zagen dat het mis ging
en spraken:*

*er moeten mensen om de zon cirkelen,
en dat er raketten op de maan landen.
Toen vonden de roodborstjes het welletjes
en floten het van God geleerde lied.*

Gebruik gemaakt heb ik van verscheidene bijbeluitgaven: van de *Statenvertaling* – zelfs een oudere druk uit 1619 - tot en met de *Hertaalde Statenvertaling* (2010). Verder de *Nieuwe Vertaling* van 1951 en de nog Nieuwere van 2004. Beide van het Nederlands Bijbelgenootschap, waarbij de laatste tot stand is gekomen in samenwerking met de Katholieke Bijbelstichting. Verder heb ik kennis genomen van de vertaalde roman romancée 'Het boek Kaïn' van de hand van de vermaarde Zweedse auteur Marianne Fredriksson.

Eveneens van de foliant, samengesteld door het Blokker-trio: Jan, Jan jr. en Bas, die onder de enigermate dubbelzinnige titel in 2006 is verschenen: 'Er was eens een God' met als ondertitel: 'Bijbelse geschiedenis', waarvan kritisch lezen alleszins de moeite waard is.

En Bertus Aafjes schreef in zijn indertijd bekend geworden gedicht 'In den Beginne': 'En Adam sprak het woord en het werd ding / En van het eerstgenoemde werd hij koning / Noemen is het ding maken tot wat het is'. Dit geldt niet enkel het ding, maar ook de mens en het dier!

De Joodse geschiedschrijver Flavius Josephus schreef in de 1ste eeuw na Christus dat het woord 'adam' het hebreeuwse woord was voor 'rood'. De mens was immers gevormd uit een klont rode aarde en God legde adem en ziel in hem.

7 Over de betekenis van de naam Zaphnath Paaneah bestaat onenigheid, sommigen verklaren het als Behoeder des levens, anderen menen dat het is: Hij van wie de godheid zegt dat hij leven moge, dus behouder. De naam van zijn Egyptische gade Asnath wil zeggen: koningin des hemels. Zij kregen 2 zonen, die geen Egyptische namen kregen, Manasse (= die doet vergeten) en Efraïm (= vruchtbaar).

Vroom behang

Over Hollandse tegels met
bijbelse voorstellingen

ANTON VOS

Amsterdamse tegel met anjer-hoekmotief. Omstreeks 1700. Met voorstelling van de thuiskomst van de verloren zoon. Een populair onderwerp in de Zaanstreek.

De bijbel vormt sinds de 15^e eeuw een onuitputtelijke bron van inspiratie, ook voor de volkskunst. Een heel speciale plaats nemen op dit gebied de wandtegels in. Jan Pluis heeft er een prachtig, bijna encyclopedisch boek over geschreven. Toch valt er nog wel het een en ander te zeggen over dit onderwerp.

Opvallend is de enorme verscheidenheid. Van dezelfde passage zijn er soms meer dan tien verschillende afbeeldingen. Begrijpelijk enerzijds, want vooral in de zeventiende eeuw waren er door het hele land tegelbakkerijen: Amsterdam, Rotterdam, Utrecht, Harlingen, om er maar eens een paar te noemen. Anderzijds merkwaardig, want de meeste bijbelse afbeeldingen waren gebaseerd op gravures van bekende bijbel-illustratoren als Schut, Merian en anderen. Wat wel opvalt is dat sommige tegels kennelijk voor een andere doelgroep werden gemaakt dan andere. Zo werden in Amsterdam omstreeks 1700 buitengewoon fraaie, sierlijk uitgewerkte en prachtig blauw gekleurde tegels gemaakt die vooral werden gekocht door rijke Zaankanters. Een vaak voorkomend onderwerp is de gelijkenis van de verloren zoon. Wellicht omdat het verdelen van rijkdom onder de kinderen in de Zaanstreek een regelmatig voorkomende gebeurtenis was. Dit soort kunstzinnig vormgegeven tegels gebruikten ze ondermeer om "smuigers" mee te maken, de typische omhoog welvende schoorsteenmantels waarvan er in de Zaanstreek nog verscheidene bewaard zijn gebleven. Dit in tegenstelling tot de vaak veel eenvoudiger en primitiever tegels die in simpele woningen de wanden van keuken en kelder sierden. In hun eenvoud zijn deze tegels soms veel directer en ontroender dan de wat protserige en volle Zaanse smuigertegels.

Ook de eenvoudige bijbeltegels zitten vol details die ons moderne mensen tot een glimlach kunnen bewegen. Het begint al bij Adam en Eva. De slang heeft op verschillende tegels een menselijk gezicht bijvoorbeeld. Maar er zijn er ook met een echte slang erop. Het ging meteen na het eten van de appel mis: hun zoon Kaïn sloeg zijn broer Abel dood. Op de tegel staat ook vaak de aanleiding voor de ruzie afgebeeld: beide broers hadden een offer gebracht aan God, en de rook van het offer van Abel ging recht omhoog, maar die van Kaïn niet. En de treurige afloop is te zien op de tegel. Maar let eens op het slagwapen dat Kaïn han-

Rotterdamse mangaankleurige tegel, begin 18e eeuw, met de voorstelling van de verloren zoon etend met de varkens.

Rotterdam, zeventiende eeuw. Het verraad van Petrus

Amsterdam, zeventiende eeuw. Elia in de woestijn, gevoed door de raven. Op de achtergrond een Hollands weidelandschapje.

Amsterdam, zeventiende eeuw. Kaïn heeft zojuist Abel doodgeslagen. Het wapen is de halve onderkaak van een ezel.

teert. Het is de halve onderkaak van een ezel. Dat staat niet als zodanig in de bijbel geschreven op deze plaats. Maar wel een eind verder als de daden van Simson worden beschreven. Die gebruikt een "ezelskinnebak" om de Filistijnen een lesje te leren. Simson had zoals U weet een geheim: zolang zijn haar lang was kon hij niet worden verslagen. Daarom wordt hij vaak afgebeeld met krullend haar met een mutsje erop. Ook als hij de leeuw bedwingt wordt hij vaak afgebeeld met hetzelfde mutsje Terugkerend bij Kaïn en Abel dus, denk ik dat de ontwerper van die tegel heeft gedacht dat er in die tijd en in die streek altijd wel een geraamte van een ezel was te vinden waarvan de kaak als slagwapen kon worden gebruikt.

☞ **Kennelijk waren de tegelschilders in vroeger eeuwen niet zo Bijbelvast. Er komen dan ook vaak vermakelijke fouten voor.**

Rotterdam, eind zeventiende eeuw. Adam en Eva onder de appelboom. De slang heeft een menselijk gezicht.

Rotterdam, zeventiende eeuw. De besnijdenis van Jezus. Zie het aureool om het hoofd.

Amsterdam, zeventiende eeuw. Pilatus wast zijn handen.

Amsterdam, zeventiende eeuw. Elia en de weduwe van Sarfath. Zij draagt een bos hout. Haar zoon die pas veel later in het verhaal voorkomt, is er al vast bij afgebeeld.

Amsterdam, zeventiende eeuw. Jezus en de Kanitische bij de bron. Hollandse schepen op de achtergrond.

Iemand die ook vaak wordt afgebeeld op tegels is de profeet Elia. Een vrome man die herhaaldelijk door God werd bijgestaan. Zo ook in de woestijn, waar niets te eten viel, zoals gebruikelijk in woestijnen. En jawel, de raven kwamen hem brood aanreiken. Op de tegel ziet U op de achtergrond een typisch Hollands weidelandschap met een hekje en een kerktorentje. Misschien hadden ze in dat dorp ook nog wel een broodje, maar de tegelbakker heeft daar denk ik niet aan gedacht. Dezelfde Elia wordt op een andere tegel afgebeeld bij het stadje Sarfath dat U rechts op de achtergrond ziet. Hij ontmoet daar een weduwe in problemen die een bos hout bij elkaar heeft gesprokkeld. Maar op de tegel is de weduwe niet alleen, in de bijbel wel. Pas later in het verhaal blijkt zij een zoontje te hebben die door Elia nog weer later wordt opgewekt uit de dood. Het komt op tegels vaker voor dat twee gebeurtenissen die onmogelijk tegelijkertijd hebben kunnen plaatsgrijpen, tóch tegelijk worden afgebeeld.

Tegels uit het nieuwe testament worden natuurlijk vooral gedomineerd door het aureool van Jezus. Dat is al te zien op de afbeelding van de besnijdenis. Dit wordt beschreven in Lucas 2, vers 21. Op een tweede tegel, die erop lijkt staat Lucas 2 vers 22. Maar in de bijbel staat daar het verhaal van Simeon in de tempel. Waarschijnlijk wist de tegelontwerper dat niet, maar hij wilde iets afbeelden dat ná de besnijdenis plaatsvond, namelijk het aanleggen van het verbandje en als U goed kijkt is dat precies wat er gebeurt. Ook met het aureool om het hoofd van Jezus gebeuren vreemde dingen. Zo is er een prachtige tegel met een afbeelding van de Judaskus. Jezus wordt afgebeeld met een grote stralenkrans. Alleen in de bijbel staat dat Judas HEM kust, om hem te verraden aan de soldaten. Op de tegel lijkt het alsof Jezus juist de kus geeft. Iets dergelijks ziet men op de tegel waar Jezus gezeten bij een bron een praatje maakt met een vrouw uit Kana. Jezus zit rechts en is te herkennen aan zijn aureool. Maar de vrouw die een waterkruik draagt heeft óók een soort aureool. Hoe kan dat? Ook bijzonder zijn de bootjes op de achtergrond, terwijl we mogen aannemen dat ver in de omtrek geen ander water te vinden was dan in deze bron.

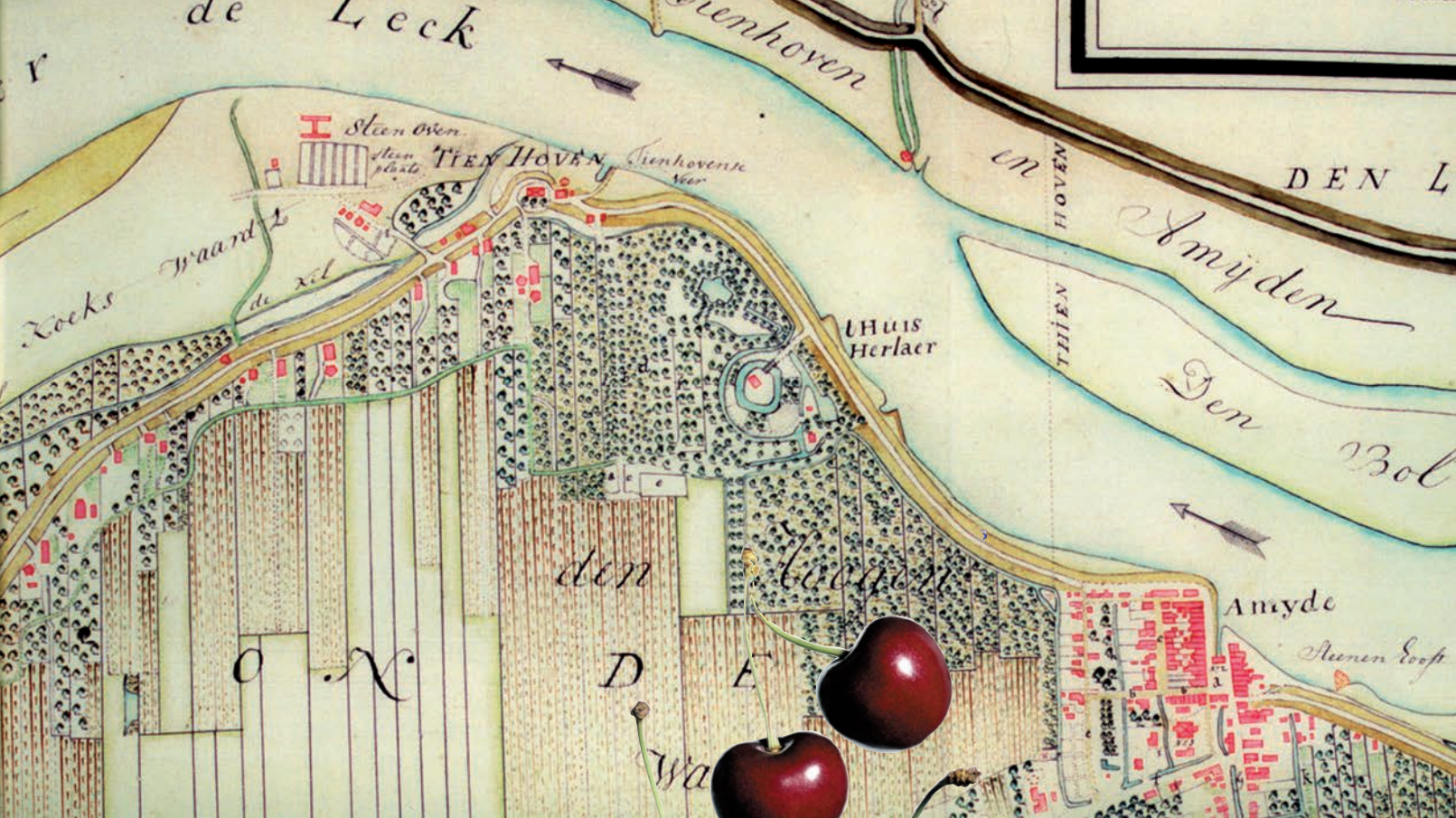
Het lijdensverhaal wordt op velerlei en vaak ontroerend mooie wijzen weergegeven op Hollandse tegels. Het geweld van de geselaars, drie man sterk, wordt op indrukwekkende wijze weergegeven op een blauwe anjertegel uit het laatste kwart van de 17e eeuw. Zelf vind ik één van de mooiste tegels die van Petrus die wenend er vandoor gaat terwijl op de achtergrond de haan zichtbaar opgewekt staat te kraaien (zie bladzijde 28).

De tegel onderaan pagina 31 laat weer twee gebeurtenissen tegelijk zien. Jezus wordt afgevoerd om gekruisigd te worden, terwijl links Pilatus zijn handen wast in onschuld. Het argeloze van dit soort tafereelen en de schijnbare eenvoud maken deze inkijsjes in de bijbelbeleving van zo'n 300 tot 350 jaar geleden juist zo boeiend. Eenvoudig, want tenslotte waren tegels niet meer en niet minder dan wandbedekking.

☞ Dit soort kunstzinnig vormgegeven tegels werden ondermeer gebruikt om 'snuigers' mee te maken, de typische omhoogwelvende schoorsteenmantels uit de Zaanstreek.

Amsterdam, zeventiende eeuw. De Judaskus.

Kersentijd...

Krijn van der Grijn

In Ameide en Tienhoven was het vroeger een hele drukte tijdens de kersentijd. Je had veel boomgaarden in de streek – niet alleen in Ameide en Tienhoven, maar ook op Achthoven en in Gorcum (op “De Haar”), Jaarsveld (op de “Overkant”), Langerak, Meerkerk, Schoonrewoerd (in Overheicop bij het veenstroompje “De Huibert”) en Vianen.

In onze contreien betrof het de boomgaarden van de families Graswinckel (de “Lange Bogerd” en de “Doornakker”), Kruyt (de “Kruyte Bogerd”), Van Staveren (de “Van Staverenbogerd”), Van der Leeden (de “Bijttten Bogerd”) en Van der Lee, de eigenaren/bewoners van het slot “Herlaer” (de “Slotbogerd”).

Uit overlevering van mijn vader, Kees (Cornelis) van der Grijn, is bekend dat rond 1900 een kersenboomgaard was gelegen langs de Prinsengracht, tot aan de 1e vaarsloot, nu Doelakkerweg, doorlopend tot aan de Marijkeweg. Verloren gegaan in de jaren 20 van de vorige eeuw met de bouw van de eerste nieuwbouw woningen langs de linker kant van de Prinsengracht en op het eind de gereformeerde kerk, thans bibliotheek.

In Tienhoven ging het verder om de “Potrecht” van Francien Middelkoop, de boomgaard van Klaas Buijserd en de “Piramide Bogerd” van Teunis de Jongh. In Langerak lagen de boomgaarden van Griet de Hoop en het “Hochi”, bij de “Hoge Schuur”. Nu zijn er in onze streek jammer genoeg geen ker-

senboomgaarden meer. Wel in andere delen van het land, zoals de Betuwe en het gebied van de Kromme Rijn. Het begon allemaal met het heuen, het verjagen van de spreeuwen. Dat was geen leuk werk: het waren lange

dagen. Dan werd de hut in de boomgaard gezet en werden er ladders en plukmanden (hanekers) gebracht, waarna de pluk kon beginnen. Je had vroeger een zogenaamde “voorplukker”. Was diens haneker vol, dan moesten alle plukkers mee naar de hut en werd er soms een borrel geschonken. De kersen werden in de hut op zakken gestort en uitgezocht. Kersen, waaraan wat mankeerde, werden er uitgehaald. Dat ware de zogenaamde “vrakkies”, die bestemd waren voor de plukkers.

De kersentijd duurde (afhankelijk van het weer) enkele weken. Elke boomgaard had zijn vaste plukkers, zo ook zijn vaste klanten. Bijna alle inwoners van Ameide gingen zaterdags kersen halen in “hun” boomgaard.

De plukkers waren meestal “losse arbeiders” en manden- en hoepmakers. Ze verdienden met het plukken meer dan met ander werk.

Het kersen zoeken deed de jeugd na schooltijd. Ook moeders namen daar aan deel. Het was alles bij elkaar een heel gezellige tijd.

De Lekboot had het in die periode druk. Er kwamen soms honderden mensen uit Rotterdam en omgeving. Kersen eten was een traditie: met de boot naar Termei.

Er werden ook wel kersen per post verzonden. Daarvoor werden mandjes gebruikt. Onder in het mandje ging eerst vers blad van kersenbomen, dan kersen en dan weer blad. Het geheel werd met behulp van een speciale naald afgesloten met een dekseltje en vervol-

gens naar het postkantoor van Van Staveren aan de Voorstraat gebracht. De postkantoorhouder was eigenlijk niet zo ingenomen met alle drukte, maar kon er zich niet aan onttrekken. Hij was altijd blij als de kersentijd weer achter de rug was.

Er werden in de streek speciale kersenverkopingen gehouden, onder leiding van een notaris. Dat ging bij afslag en was dus altijd spannend.

Voor het heuen moest je op school vrij vragen. Mijn vader schreef dan in een brief dat "hij zo vrij was om vrij voor mij te vragen". Wat vrij hè. Schoolklassen gingen ook naar de kersenboomgaard. De kinderen kregen dan een puntbultje van papier, met daarin een pond of een kilo kersen (zie foto rechtsboven).

Soms ging het helemaal mis met de oogst door slecht weer (hagel, mist, regen of storm). Dan werd er niets verdiend. Kersen, die niet uit de boomgaard verkocht werden, gingen naar de veiling.

Wat de spreeuwen betreft: die werden verjaagd met schreeuwen, met ratelen of met gewerschoten. Het laatste was nogal duur.

1956: Schoolkinderen brengen een bezoek aan kersenbogaard "De lange bogerd" in Ameide/ Tienhoven. Op de foto vlnr. juffrouw Jannie Hoeienbos en juffrouw Basje Muilwijk. Kinderen: Addi Bor, op de rug onbekend, Moos Labee, Gerrit vd Ham, en Ria Verhoef. De puntzakjes (de bulen) werden vooraf door de kinderen op school gemaakt.

Ook moet er soms 's nachts gewaakt worden, omdat de niet verkochte kersen onder de tent op de grond lagen.

Aan het eind van de kersentijd werden er muziekinstrumenten meegenomen naar de boomgaard en werd er vis gebakken.

Het is helaas allemaal voorbij.

Kiekie gemaakt rond 1950 op de "Slotbogerd".

Staannd vlnr: Kees van der Grijn, Jan van Straten, Jan van Bruggen, Jan van der Grijn, GertJan van Straten, Abraham Gersie, Kobus van der Grijn en Aart van der Grijn. Geknielnd: Gert Vroon, Piet van Gelderen, Daam Westerhout, Floor van der Grijn, Koos van der Grijn, Aart van der Grijn en Arie van der Lee.

Zittend: twee Rotterdamse dames (via de boot), Kees van Bruggen, Krijn van der Grijn, Kees Rijnhout, (?) en Wim van Gelderen.

Het riviertje de Ameide

Leontine Houperichs

In Helmond is er een overkluist riviertje dat de Ameide heet en er is een straat met die naam. In deze straat was er een café-restaurant dat 'De Ameide' heette. Bij onze oosterburen in het stadje Detmold is er ook een straat die Ameide heet.

Het riviertje de Ameide was oorspronkelijk een zijrivier van de Astense Aa, die vlak voor Helmond als zijtak ontstond. Pas na 1222, als de hertog van Brabant als heer van Helmond het allodium¹ van Helmond koopt, werd dit riviertje gekanaliseerd en gebruikt als doorloopwater in de gracht van het pas gebouwde kasteel.

Vòòr 1222 was het domein Helmond het onderste deel van de tekening. Het bovenste deel was in handen van Willem van Horne die ook het nabij liggende dorpje Brouwhuis en veel goederen in de nabijheid van Helmond in bezit had. Zoals al gezegd kocht de hertog van Brabant in 1222 het bovenste stuk, een deel van het allodium, en toen pas kon er een begin gemaakt worden met de bouw van de stad Helmond. Hiervoor moesten grachten om de stad en ook om het kasteel gegraven worden en omdat er aan de wallen ten noorden verschillende leerlooiers gevestigd waren, moest er in de stadsgracht voor doorstroming gezorgd worden. Daarvoor werd de Ameide gebruikt die zoals gezegd uit de Aa ontstaan was en nu werd gegraven door het Groenewoud, de Noord- en Zuid-Koninginnewal, Binderseind en de Loop. Het door de leerlooiers vervuilde water stroomde nu snel weer terug naar de oorspronkelijke Aa en daar hadden de stadsbewoners dan geen hinder meer van. Deze situatie is gehandhaafd gebleven tot de dertiger jaren van de vorige eeuw waarna het gehele stadswatercircuit werd gerioleerd.

¹ Allodium is een Latijns begrip dat in het Nederlands het best kan worden vertaald met eigen goed. Het duidt op een uitzonderlijke vorm van grondbezit, waarover het bezitsrecht absoluut is. In de meest beknopte definitie zei men in oude wetteksten dat boven een allodium alleen nog God en de Zon stonden. Iedere vorm van vruchtgebruik of rechtspleging binnen het betrokken grondstuk behoorde toe aan de bezitter. In wezen maakte een allodium zelfs geen deel uit van het koninkrijk waarbinnen het was gelegen. Het eigendomsrecht over allodium is dus aanzienlijk absoluuter dan het hedendaags eigendomsrecht, omdat dit onderhevig is aan de wetten van het land waarbinnen het bezit is gelegen. Bron: Wikipedia.

Helmond De Ameide Kasteel

De Ameidestraat in Helmond

Vanaf de huidige Noord- en Zuid-Koninginnewal ziet u de Ameidestraat.

'Oudt Peellandt' in de Ameidestraat.

Een suikerzakje dat de naam Ameide draagt.

De begrafenis van D.G. van der Burgh en wat er daarna met de ambachtsheerlijkheid

Ameide gebeurde

Ben Remie

Daniël Gerard van der Burgh, heer van Ameide en voordien ook van Tienhoven overleed te Utrecht op donderdag 18 maart 1824 's avonds om vijf uur.

Direct nadat het overlijdensbericht door secretaris Warnardus Verhagen op zaterdag 21 maart 's avonds tussen 7 en 8 uur was ontvangen trof deze maatregelen om de volgende dag, onder het luiden van de kerkklok te Ameide, te beginnen om 7 uur 's morgens door de koster en doodbidder Dirk Hendrik Smits en de gemeente bode Hermen Vendeloo, aan alle ingezetenen van Ameide op de gebruikelijke wijze de bekendmaking (aanspreken) van het overlijden te doen en dat met luiden moest worden doorgegaan, tot nader order, dagelijks van 7 tot 8, van 12 tot 1 en van 5 tot 6 uur. We volgen nu de lijkkest. Het lijk werd om acht uur 's morgens vanuit het sterfhuis te Utrecht getranspor-

teerd in een lijkkoets met vier paarden bespannen, onder begeleiding van D. van Dijk, doodbidder te Utrecht die in een door een voerman gereden fourgon achter de lijkkoets reed.

In de volgkoets, waren gezeten de heren Beelaerts, Nepveu, Martini Buys en een zoontje van de heer Coenen die, ziek zijnde, niet was meegekomen. Vanzelfsprekend waren de heren in het zwart gekleed, doch zonder rouwmantels.

Buiten de stad gekomen ging de volgkoets vooruit. Deze "volgkoets" arriveerde om half twaalf bij het Tienhovense veer, alwaar de heren het nodige tot hunner versterking gereed vonden staan. De lijkkoets arriveerde een kwartier later, de dragers en de gemeentebode die al gereed stonden deden onmiddellijk de rouwmantels om.

Vervolgens ging de stoet verder, de lijkkoets, met aan

Het huis te Jaarsveld (De Heerenplaats).

weerszijden zes dragers en de beide doodbidders met de gemeente bode voorop en daarna de volgkoets naar het huis van Verhagen in Jaarsveld.

Op de dag van de begrafenis waren de dragers om 11 uur in het huis van de koster en doodgraver verzameld om gezamenlijk naar het Tienhovense veer te gaan. Na de overvaart met de veerpont luidde de kerkklok van Tienhoven tot men er zeker van was dat de lijkstoet het grondgebied van Tienhoven had verlaten. Bij het knekelhuis werd de kist op de baar gelegd en over het kerkhof via de torendeur tot in het koor van de kerk gedragen. Vervolgens werd het lijk bijgezet in de grafkelder aan de noordzijde, naast het lijk van zijn eerder overleden vrouw, zodanig dat de beide hoofdeinden naar het westen wezen.

Bij het verlaten van de kerk, door de zuiderdeur, stond er een diaken voor de armen met het kerkezakje die dit de Heren voorhield.

Daarna gingen de Heren bij Warnardus Verhagen dineren.

De dragers waren:

1. Hendrik Bunschoten
2. Hermen Vendeloo, die als gemeentebode het lijk vooraf moest gaan, kon niet als drager fungeren, zijn plaats werd ingenomen door Hermanus Baas
3. Coenraad de Jongh, deurwaarder
4. Elbert Kleijn, knecht van Arie van der Ham, de jonge
5. Abraham Verheij
6. Izaak Verheij, Abrahamsz.
7. Frans Veldhuizen
8. Adriaan van der Grijn, Gerritsz.
9. Gijsbert Roothorst
10. Hermanus Diepenhorst, Leendertsz. de jonge
11. Karel Philip Leopold Breitenstein, voor Warnardus Verhagen
12. De beide dienstmeiden van W. Verhagen, voor wie als drager heeft gefungeerd Antoniem van Gelderen.

“Het Fortuin” in de Fransestraat. (Met dank aan Linda van der Lem).

Na de begrafenis zijn de dragers met de gemeentebode en de koster c.q. doodgraver naar het woonhuis van de koster gegaan, alwaar zij de rouwmantels hebben afgelegd.

Vervolgens kregen zij ieder een verzegeld pakketje met daarin weer twee pakketjes met in het ene twee rijksdaalders, ieder van 50 stuivers, en in het andere een daalder.

Voor hen die voor een ander droegen was op het laatste zakje geschreven; drinkgeld.

De verdeling van de nalatenschap van Van der Burgh

Bij de verdeling en toescheiding van de nalatenschap van Van der Burgh voor notaris Buddingh te Utrecht op 10 augustus 1829 zien we dat hij in zijn testament van 28 mei 1822 voor dezelfde notaris zijn behuwde dochters tot enige erfgenamen had benoemd. Zijn tweede vrouw kende hij een levenslange lijftocht toe. Voorts wilde hij dat na het overlijden van Martini, waardoor de lijftocht eindigde, de ambachtsheerlijkheid van Ameide met het stadhuis, het graf in de kerk en een stukje griend voor f 14.000,- aan zijn oudste behuwd dochter B.T.M. Beelaerts-Ram zou komen. Als zij het niet wilde zou het naar de jongste dochter gaan.

Nu de oudste dochter vóór S. Martini was komen te overlijden, werd de ambachtsheerlijkheid Ameide c.a. aan de jongste dochter, A.H.E. Nepveu-Ram, aangeboden die dit aanneemt. Per 1 februari 1828 is zij eigenaar. Overigens noemde dit paar zich al heer en vrouwe van Ameide en Tienhoven.

Als op 19 januari 1864 A.H.E. Nepveu-Ram is overleden vindt op 11 januari 1865 voor notaris J.H. Schermbeek te Utrecht scheiding en verdeling van haar nalatenschap plaats.

De ambachtsheerlijkheid Ameide met de overgebleven rechten worden geschat op f 10.600,- het stadhuis op f 1.000,-.

Beide worden toegescheiden aan de oudste zoon Mr. Laurent Jean Nepveu tot Ameyde, geboren te Utrecht 20 augustus 1807 en te Wierden op 1 februari 1854 gehuwd met Louise Elisabeth barones van Heerdt tot Eversberg. Nadat deze L.J. Nepveu te Delft op 17 januari 1876 was overleden zien we dat op 8/15 april 1876 ten herberge van L.H. Diepenhorst Azn. “Het Fortuin” te Ameide een openbare verkoping plaatsvindt.

Verkocht werden de ambachtsheerlijkheden Ameide en Herlaar met het stadhuis te Ameide en enige landerijen.

Een ambachtsheerlijkheid Herlaar heeft nimmer bestaan dus we mogen aannemen dat dit een vergissing is.

Tot de overgebleven “heerlijke rechten” van Ameide behoren dan nog:

A Het recht van tiendheffing uit:

1. het oostblok op Liesveld
2. het westblok op Liesveld

3. Zevenhoven binnen de wetering
4. Zevenhoven over de wetering
5. het Hoefblok
6. het Middelblok
7. het Tipblok
8. de krijtende tienden van lammeren, biggen, bijen en ganzen uit genoemde blokken
De tienden brengen gemiddeld f 104,- per jaar op.

B Het recht van privatieve jacht onder de heerlijkheid en jurisdictie van Ameide, over een gebied van ruim 500 bunders.

C De alternatieve benoeming, met de ambachtsheer van Tienhoven, van de predikant der gecombineerde Hervormde Gemeenten van Ameide en Tienhoven.

D De dubbele bank in de Hervormde Kerk te Ameide.

De familie Van Stolk

Koper van de ambachtsheerlijkheid met het stadhuis alsmede enige hooi- en griendlanden is C.W. van Vleuten als lasthebber van de Hoogedelgestrenghe heer Abraham van Stolk Cz., officier in de Orde van de Eikenkroon, majoor commandant van het korps Koninklijke Scherpshutters van Rotterdam, wonende te Rotterdam. De prijs f 17.300,- in totaal.

Formeel bestond een heerlijkheid in 1876 niet meer, zoals we weten, maar degene die destijds een "heerlijkheid" kocht, verkreeg dan toch de overgebleven rechten zoals in de verkoop condities omschreven en dan doorgaans onroerende goederen.

Abraham van Stolk, geboren te Rotterdam op 24 januari 1814 was op 18 april 1838 te Rotterdam gehuwd met Sara van der Hoop. Hij was bovendien heer van Ovezande en heer van 's Heerenhoek, Ridder in de Orde van de Kroon van Italië, gelegenhedsdichter, en vooral als vierde firmant toegetreden tot de houthandel de Firma A. van Stolk en Zoonen. Zijn grote passie was het verzamelen van prenten over de Nederlandse geschiedenis. Zijn kleinzoon bracht de verzameling in 1927 onder in de Stichting (thans museum) "Atlas van Stolk" te Rotterdam.

Na zijn overlijden te Rotterdam op 6 februari 1896 werd zijn zoon Jacobus van Stolk, geboren Rotterdam 7 mei 1845, heer van Ameide. Deze was te Dordrecht op 16 maart 1870 gehuwd met Elisabeth Crena de Iongh. Ook Jacobus was firmant van de Firma Abraham van Stolk en Zoonen. Bovendien was hij lid van de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Rotterdam (1882-1909) en lid van de Provinciale Staten van Zuid-Holland (1889-1913). Na het overlijden van Jacobus te Rotterdam op 15 april 1920, werd zijn enige zoon Abraham van Stolk Jzn. geboren te Rotterdam op 11 maart 1872, heer van Ameide. Hij zou tot 1922, toen het bij de grondwetswijziging werd afgeschaft, van het recht tot benoeming van een predikant in de hervormde gemeente van Ameide gebruik maken. Hij was te Rotterdam op 21 maart 1895 getrouwd met Louise Chabot. Hij overleed te Bosch en Duin op 16 april 1929, waarna zijn zoon Jacobus van Stolk Azn. hem opvolgde als heer van Ameide.

Abraham van Stolk Cz., officier in de Orde van de Eikenkroon, majoor commandant van het korps Koninklijke Scherpshutters van Rotterdam.

Jacobus was geboren te Rotterdam op 1 december 1897 en te Nijmegen gehuwd met Paula Félicie van Dusseldorp. Een echtscheiding volgde in 1932. Het echtpaar had geen kinderen.

Hij was beheerder van de "Atlas van Stolk" die toentertijd nog in zijn woning was ondergebracht. Tevens was hij directeur van de N.V. A. van Stolk & Zoonen en voorzitter van de Raad van Bestuur.

Opvolger als heer van Ameide werd een zoon van zijn broer Louis, namelijk Abraham van Stolk, geboren Zeist 11 juli 1941, overleden Amsterdam op 20 november 1996, zoon van Louis van Stolk (13-05-1903) en Jytte Gjerstrup (25-05-1913).

De volgende in de rij is Adriaan (Aad) Pieter van Stolk, geboren Rotterdam 5 september 1926, overleden Kalmthout (B) 30 oktober 2010. Hij was getrouwd met Betty-Jean Reichard.

Hij droeg op 23 september 2006 in het oude stadhuis van Ameide de titel en ceremoniële functie "Ambachtsheer van Ameide" over aan zijn jongste zoon Dr. Christiaan Cornelis van Stolk.

✂ Tot op heden zijn de "heerlijke rechten" in de familie Van Stolk gebleven die bij bijzondere gelegenheden in Ameide in haar hoedanigheid als "ambachtsheer van Ameide" acte de présence geeft.

De functionele rol van de adel tijdens de Opstand

Ton Oosterhuis

Er is al veel geschreven over de rol van de adel in de Opstand der Nederlandse gewesten gedurende de tijd die men later de tachtigjarige oorlog is gaan noemen. Dat aan dat vele altijd nog wel iets kan worden toegevoegd, moge blijken uit het feit dat ik dit onderwerp voor vandaag heb gekozen.

Ik spreek dan over een 'functionele rol' van de adel. Daarmee bedoel ik dat de adel niet net als andere sociale groepen, zoals kooplieden, herbergiers, schippers en predikanten hun partijtje meebliezen, maar dat hun bijdrage door de andere medespelers als wezenlijk en onmisbaar werd gezien. Die stelling behoeft enige toelichting.

We vergeten natuurlijk nooit dat de kerkhervorming - en met name het verzet van de Spaanse koning daartegen - een hoofdrol speelde in die Opstand. Ook al werd wellicht niet elke medestrijder primair door het geloof gemotiveerd, voor velen was dat wel het geval.

Maar juist dat feit maakte de zaak voor de gewetensvolle calvinist zo gecompliceerd. Hij kende zijn bijbelteksten. Romeinen 13 vers 1: "Ieder mens moet zich onderwerpen aan de overheden die boven hem staan. Want er is geen overheid dan door God gesteld."

En hun voorman Calvijn had het in zijn Institutie ook op niet mis te verstane wijze geformuleerd: "Indien wij

op Gods Woord acht geven, zal het ons daartoe leiden dat wij het bewind van alle vorsten gehoorzaam zijn, ook al doen zij niet wat hun ambt van hen eist. Het is hard, maar nochtans waar dat de onderdanen ook aan de tiran de openbare gehoorzaamheid betonen."

Maar Calvijn

had er wel iets aan toegevoegd. En wel deze woorden: "Ik spreek steeds over particuliere personen. Want indien er heden ten dage volksmagistraten aangesteld zijn om de boze lusten der koningen te matigen, zo twijfel ik niet of het is hun, wegens hun ambt, geoorloofd zich te stellen tegenover de wrede hoogmoed der vorsten."

Dat was taal waar de tot opstand geneigde burgers iets mee konden. Langdurige discussies in hun consistories leidden tot het besef dat de adel het voortouw moest nemen, zij zouden wel volgen. Want tegen de adel werd halverwege die zestiende eeuw nog erg opgezien.

Als de brave Groningse herenboer Abel Eppens zijn herinneringen aan deze tijd op papier zet, vloeien hem deze woorden uit de pen: 'Des adels wercken sindt dussen, daer alle adel sick yn behort t oeffenen, dat sie gemene beste bevorderen, voer vaderlandt strijden, bewaeren hoer vaderlicke rechten, bescutten weduwen en weeskens, komen t hulpe den verdruckeden volckeren, slaen den tyrannen und volgen den olden adel, Jasonem, Herculem, Theseum, Agamem-nonem, Aeneam und hoerer gelicken exempelen, Bartoldum Entens van Menthe-da etc.' (Eppens I pag. 145).

Op de adeldom van Bartolt Entens¹ valt intussen wel het een en ander af te dingen, want niet voor niets liet Willem van Oranje hem met zijn chef Lumey in januari 1573 arresteren. De edelen van de zestiende eeuw waren bepaald geen brave jongens. Algemeen is men van mening 'dat deze halfridderlijke militairen en halfmoderne hoofse jonkers, die in hun brieven de grofste woorden gebruikten en hun hoogste genot in veel eten en geweldige zwelgpertijen zagen, met hun dronkemanspartijen ertoe bijgedragen hebben die algemene reputatie van de Nederlanders als drinkebroers te vestigen' (Enno van Gelder, pag. 45). Maar Oranje had hen nodig.

In het vele dat over de rol van de adel in de Opstand is geschreven, wordt altijd met veel nadruk onderscheid gemaakt tussen de hoge en de lage adel.

Voor een juiste beoordeling van de rol van de adel in de Opstand moeten de twee groepen edelen, de hoge en de lage, duidelijk worden onderscheiden.

De 'hoge' edelen bekleedden functies aan het hof, voerden het bevel over een ordonnantie-bende, vertegenwoordigden als stadhouder het centrale gezag, adviseerden de landvoogdes in de Raad van State, waren

¹ Dit jaar verschijnt het boek: *De doornhaag om de kruidentuin. Het leven van de watergeus Bartolt Entens van Metheda* van de hand van Ton Oosterhuis.

Abel Eppens tho Equart.

Barthold Entens van Mentgheda op een gebrandschilderd raam, Grote Kerk, Dordrecht.

lid van de orde van het Gulden Vlies, enzovoorts. De lage adel woonde op zijn kasteel en beheerde als ambachtsheer zijn erfelijk bezit of bekleedde een functie als baljuw of luitenant in het leger. In één opzicht gaat deze fraaie tweedeling mank. Bij de aanzet tot de Opstand, het befaamde Compromis der Edele en de woelige gebeurtenissen daarna, werd een hoofdrol gespeeld door heer Hendrik van Brederode. Was hij van hoge of van lage adel? Als je 't hem zelf had kunnen vra-

gen, had hij zonder aarzelen geantwoord: Hoge adel en wel de allerhoogste!

Toch wordt hij meestal niet bij de hoge heren van de Liga ingedeeld, maar bij de lagere adel die aan het Compromis gestalte gaf. Hij is als 't ware een tussenfiguur. Hij had wel het bevel over een bende van ordonnantie gekregen, maar meer zat er kennelijk niet in. Geen stadhouderschap of een andere hoge functie. Daar zat meer achter. De familie Brederode leefde eigenlijk al sinds eeuwen in onmin met de familie Habsburg, evenals trouwens de Van der Marcks met hun telg Lumey in het Luikse.

De achtergrond van het conflict was dat Hendrik van Brederode zichzelf beschouwde als de wettige graaf van Holland. Zijn geslacht stamde immers af van Sikko of Sievaert, een broer van graaf Dirk de Derde uit de elfde eeuw. Feitelijk hadden de Brederodes al in 1297 moeten opvolgen toen het Hollandse Huis was uitgestorven en de grafelijke kroon overging naar die buitenlanders in Henegouwen. Dat was de bewering die zijn vader Reinout van Brederode al in conflict met Karel V had gebracht.

Hendrik van Brederode, de Grote Geus.

Daarom was Hendrik nog altijd alleen maar een 'heer' en geen 'graaf' en was hem het stadhouderschap van Holland onthouden, waarop hij meende recht te hebben.

In 1566 liet Hendrik van Brederode in Vianen munten slaan met het grafelijke wapen. Als begin maart 1567 in Antwerpen vijfhonderd

Karel V geschilderd door Titiaan, Bayerische Staatsgemäldesammlungen, München.

door Brederode geworven soldaten sloop gaan op weg naar Vianen, schrijft Godevaert van Haecht in zijn dagboek: "Den roep was dat hij rechte Heere van Holland was al hebben syn ouders haer met Vianen laten paeyen, en dat nou door middel van de calvinisten hoopte te krijghen." (Haecht p. 185.) Dezelfde hoogmoedigheid wordt overigens toegeschreven aan zijn neef Lumey, de man die we sinds Fruin nooit anders zien als 'die woesteling uit Luikerland'. Toch was hij geen vreemde deling in Holland. Verre van dat. Zijn grootvader was heer Jan van Wassenaar, burggraaf van Leiden, ambachtsheer van Valkenburg, Katwijk, Oegstgeest, Voorburg, Voorschoten, Sassenheim, Barendrecht, enzovoorts. En toen Lumey bij de verovering van Holland de stad Leiden betrad, was een van zijn eerste handelingen het verwijderen van 's konings wapenschild uit de raadzaal van Leiden en het ophangen van zijn eigen blazoenschild aldaar. Hij wekte de indruk dat hij serieus van mening was graaf van Holland te kunnen worden. (Poncelet, p. 31-32) De twee neven Brederode en Lumey rekenden zichzelf wel degelijk bij de hoge adel. Een leidinggevende rol in de opstand lag derhalve voor de hand en beiden zijn die uitdaging niet uit de weg gegaan. Hoewel beiden uiteindelijk nooit uit de schaduw kwamen van de werkelijke leider Willem van Oranje.

Willem van Oranje geschilderd door Adriaen Thomasz Key, Rijksmuseum, Amsterdam.

Toen Brederode in Vianen zijn edelen om zich heen verzamelde, gaf hij hen de leiding over zijn vendels. Een edelman was tenslotte primair een militair. Burgers met gelijke pretenties waren er niet welkom, want er bestond bij de geuzen altijd een latente spanning tussen edelen en burgers, zoals bleek bij de weigering van de edelen in Vianen om gewone burgers als Adriaen Menninck en Jan Denijs als geuzenkapiteins in hun midden op te nemen. Je zou misschien verwach-

ten dat in de jaren daarna, jaren in ballingschap op de zeeën, als zoveel edelen en burgers samen de gevaren en de opbrengsten van hun rooverijen delen, de camaraderie aan boord geleid zou hebben tot een verkleining van die sociale afstand. Als geschiedschrijver Hooft bij zijn verhaal over de verovering van Den Briel door de watergeuzen, een opsomming geeft van wat hij noemt “de voornaamsten die met dit stout bestaan den eersten steen van ‘t gebouw der vrijheid leiden”, dan maakt hij nauwelijks onderscheid tussen edelen en burgers. Slechts aan een enkele naam voegt hij het woord ‘jonker’ toe, maar bij anderen laat hij dat achterwege. De Friese jonker Homme van Hettinga heet bij hem gewoon ‘oom Hedding’. Wist hij niet beter? Of meende deze koopmanszoon, tevens drost van het Muiderslot, dat het onderscheid tussen edelen en burgers inmiddels irrelevant was?

Maar er bestond nog altijd een grote sociale afstand tussen beide groepen. Dat bleek bijvoorbeeld uit het protest van Barthold Entens toen Lancelot van Brederode poorter Ruychaver tot zijn plaatsvervanger benoemde. En het kwam ook naar voren in de boosheid van de heren toen de voormalige dijkwerker Marinus Brandt vanuit Gorkum een afschrift van Oranjes brief in plaats van het origineel aan Lumey durfde te zenden, een omstandigheid die mede leidde tot de dood van de martelaren van Gorkum. Edelen waren de natuurlijke leidlieden van het volk. Zowel volgens de aloude middel-eeuwse traditie, als volgens de recente calvinistische ideologie, was dat zo. Een scherpe tegenstelling zien we dan ook in de wijze waarop de watergeuzen na Den Briel aan de slag komen. Feitelijk waren de watergeuzen al kort na de verovering van het gewest aan de kant geschoven. In juli 1572 werden alle kaperbrieven ingetrokken. Geleidelijk traden de geuzenkapiteins in dienst van de Staten. De gewone burgers kregen de een na de ander een aanstelling als hopman en monsterden ieder hun eigen vendel, Nicolaes Ruychaver op 2 juli in Ilpendam, Jacques Hennebert op 5 augustus, Fokke Abels op 7 oktober in Egmond-Binnen en Dirck Duyvel op 8 oktober in Heiloo. Zij stonden dus niet meer onder Lumey maar dienden vanaf dat moment onder het bevel van Sonoy.

Zij voeren niet meer op hun kaperschepen, die werkloos in de haven lagen of misschien toch wel achter de hand werden gehouden. Dit laatste laat zich vermoeden als we lezen dat de waard van herberg *De Groene Papegaai* op 1 december 1572 een rekening indient wegens “verteerde kosten door hopman Fock Abels tzyne huysse verteert dewyle zyne soldaten op de schepen voor Enchuysen gelegen hebben”. (Dresch, p. 74 en 103) Het leven van een piraat lag achter hen en ze moesten zich schikken in

Muiderslot.

Diederick van Sonoy.

Willem Blois van Treslong.

een soort militaire discipline, waar ze misschien nog niet zo aan gewend waren. Er kwamen bij tijd en wijle nog wel klachten kwamen over de roverijen door hun mannen 'tot onverwinlicke schade der poirteren' (BMHG 1928, pag. 76) Toen de voormalige geuzenkapitein Wybe Sjoerdsz, die al in 1568 onder graaf Lodewijk had gediend, naar Friesland wilde terugkeren en daarom twee schepen in beslag nam bij Aartswoud en Lambertschaag, werd hij gevangelijk naar Medemblik gebracht en daar wegens insubordinatie en desertie opgehangen. (Honig, p. 101-103).

Voor de edelen werden de deuren geopend naar eervolle ambten, naar een carrière in dienst van de prins en de Staten. Willem van Blois van Treslong werd admiraal, maar de meeste edelen werden gouverneur van een stad.

Dat alleen het ingrijpen van garnizoenscommandanten kon beletten dat een stad geen verzet aan de vijand bood, bleek voor het eerst in december 1572, toen het aan de militaire gouverneur van Haarlem, Wigbold van Ripperda, te danken was dat de stad zich tegen het Spaanse leger in verweer stelde. Het is daarom begrijpelijk dat Oranje ernstig verstoord was wanneer steden weigerden garnizoen in te nemen. Voor een stads-bestuur had het innemen van garnizoen nog het bijkomstig bezwaar dat dit bijna altijd gepaard ging met de aanstelling van een militair gouverneur, aan wie Oranje in vele gevallen ook politieke bevoegdheden verleende, zodat de stad onder een militaire dictatuur dreigde te vallen. Vele van deze militaire gouverneurs waren in Holland of Zeeland geboortige edellieden waarvoor men weinig begrip kon opbrengen. Zij waren met weinige uitzonderingen uiterst impopulair. (K.W.Swart, p. 64)

De militaire gouverneurs in de steden waren altijd van adel. Ze hadden ook veelal een actieve rol gespeeld bij het overbrengen van de stad in het kamp van de Prins. Enige voorbeelden:

- Jonker Dirck van Haeften in Zaltbommel;
- Jonker Adriaen van Swieten in Gouda;
- Jonker Jacob Cabeljauw in Alkmaar;
- Jonker Wigbold van Ripperda in Haarlem;
- Jonker Rutger van de Boetzelaer in Gorkum;
- Jonker Jacob van Wijngaerden in Leiden, later vervangen door de heer van Noyelles, en tenslotte jonker Jerome Tseraerts in Geertruidenberg, die door ontevreden soldaten werd vermoord.

Vergeet intussen niet dat veel voormalige strijdmakers van Lumey sneuvelde in de dienst van de Staten, strijdend voor Hollands vrijheid, zoals zijn luitenant Achilles van Rossigny en zijn vice-admiraal Lancelot van Brederode, die in 1573 bij Haarlem werden onthoofd, zoals Jacques de Caron, heer van Schoonewal, die door Willem van Oranje was benoemd tot admiraal over de geuzenvloot maar die zich toch maar had geschikt onder de bevelen van Lumey. Hij sneuvelde op 13 november 1573 voor Tholen. Zoals Douwe van Glins, die op 20 mei 1573 werd onthoofd te Groningen, zoals Nicolaes Ruychaver, die in 1577 werd vermoord in Amsterdam, en zoals Barthold Entens, die in 1580 sneuvelde voor Groningen: '(...) durch een vervlogen loet in sijn hoefft daetlicken doet gescoten ys worden tot een droffenisse und verluss des gansen vaderlandts' Hij werd in Middelstum in het familiegraf begraven. Zo ongunstig als weleer over hem geschreven werd, 'soe liefft und trouwe was he nu,' aldus Abel Eppens. (Eppens I, pag. 272)

Maar degenen die niet overleden, konden als edelman een schitterende carrière maken. Jonker Jacob Cabeljauw keerde later terug naar zijn geboortegrond en werd burge-meester van Oudenaarde. Adam van Haren werd raad en hofmeester van prins Willem I, later van Willem Lodewijk, en overleed in 1589. Zijn nageslacht bestond uit welvaren-de edellieden in Friesland, van wie Onno

Zwier van Haren zijn voorvader zou bezingen in het grote gedicht *De Geuzen*. Minder goed verging het de nakomelingen van jonker Adriaan van Swieten.

Adriaan van Swieten.

Deze vervulde eveneens vele ambten rond Gouda en Woerden tot zijn dood in 1584. Maar zijn zoon verkocht zijn heerlijkheden in 1592 en deed in 1602 ook het laatste bezit van de hand om verder als militair in zijn onderhoud te voorzien. En de kleinzoon leefde omstreeks 1630 'in arme en vervallen staat'. (Van Nierop 1990 p 117).

Misschien zijn deze lotgevallen nog het meest typerend voor het lot van de adel als sociale groep. Want dat was een tragisch lot. In Holland en Zeeland waren de huizen die in de Bourgondische tijd tot de hoge adel hadden behoord (Wassenaar, Kruiningen, Borssele) inmiddels al uitgestorven; de graven van Egmond hadden hun residentie naar het Zuiden verplaatst.

Na de verlating van Filips II in 1581 ging het prerogatief van adelsverheffing weliswaar over op de Staten, maar die hebben er nooit gebruik van gemaakt. (Koopmans pag. 19)

In de 'koninklijke' Nederlanden zette de ontwikkeling naar een gecentraliseerde, monarchale staat zich nu door, met als gevolg dat de politieke betekenis van de oude adel verder werd uitgehold. Omstreeks het

midden van de 17e eeuw was de hoge adel er definitief vervangen door het nieuwe type van uit de burgerij omhooggekomen, juridisch geschoolde ambtenaren. De Spaanse koning beloofde deze groep met adelspatenten, zodat naast de oude feodale adel een nieuwe ambtsadel ontstond.

De meeste edelen die in de Zuidelijke Nederlanden woonden, ont deden zich tijdens het twaalfjarig bestand van hun bezittingen in het andere kamp. De hoge edelen Egmond, Ligne en Aremberg bijvoorbeeld bezaten samen veertig hoge en ambachts-heerlijkheden in Holland die zij tijdens het bestand (en ten dele na het definitieve vredesverdrag in 1648) van de hand deden.

De graaf van Ligne stamde af van de laatste heer van Wassenaar, die in 1523 werd opgevolgd door zijn dochter Maria, gehuwd met Jacob, graaf van Ligne. De andere dochter was de moeder van Lumey. Veel van zijn bezittingen in Holland werd teruggekocht door leden van het uitgebreide geslacht van Duvenvoorde, dat zich weer Wassenaar zou gaan noemen. Van dit geslacht werd Arent krijgscommissaris, werd Dirk baljuw van Den Briel, werd Anthonis meesterknaap van de houtvesterij, werd Jacob raadslid van het Hof van Holland en werd Johan luitenant-admiraal van Holland als opvolger van Blois van Treslong. Maar ook rijke burgers kochten ambachtsheerlijkheden om zich met een adellijke titel te kunnen tooien. Zo kocht in 1615 de rijke Dordtse burger Arent Maertenszoon voor 30.500 gulden de heerlijkheid Oost-Barendrecht van de graaf van Ligne. Zijn erfgenaam Abraham van Beveren koopt er in 1643 de heerlijkheid West-Barendrecht bij van de zoon van Karel van Bronkhorst en Batenburg.

De Dordtse burgers waren trouwens al langer bezig met het opkopen van de ambachtsheerlijkheden in hun omgeving. De rijke burger Pieter Huygenszoon verwierf al rond 1500 de heerlijkheden Heerjansdam en Zwijndrecht, later het bezit van de Dordtse burgemeester Adriaen van Blijenburgh. Vrienden en verwanten van de familie van Beveren hadden de heerlijkheden Groote Lindt en Kleine Lindt en Strelvelshoek bemachtigd. Jacob Muys van Holy, die in 1572 schout van Dordrecht was geworden, verwierf door zijn huwelijk met erfdochter Elizabeth de heerlijkheid Woude bij Ridderkerk, en Arend van der Mijle, burgemeester van Dordrecht, had de heerlijkheid Kijfhoek gekocht voor zijn tweede zoon. (J.W.Regt, div. pl) Successievelijk werd het platteland rond de steden eigendom van de rijke burgers. Soms kocht de stad zelf een aangrenzende heerlijkheid op, zoals de stad Schiedam die eigenaar werd van de heerlijkheid Pernis.

Een van vele problemen waarmee Willem van Oranje had te kampen bij het organiseren van de opstand was een duidelijk gebrek aan betrouwbare edelen. Charles van Boisot was met Marnix van St. Aldegonde, die in handen van de vijand viel, een van de weinige echte vertrouwelingen van Willem van Oranje. Hij fungeerde als een schakel tussen de Prins en de watergeuzen en toen Lumey met zijn mannen Den Briel had oververd, heeft Oranje serieus overwogen zijn vertrouw-

Marnix van St. Aldegonde.

ling te belasten met de leiding van de opstand in Holland. Maar Charles weigerde, want hij besefte dat een brief van de Prins niet voldoende zou zijn om Lumey uit zijn machtspositie te verdrijven. (Zijn brief aan de Prins hierover d.d. 27 mei 1572 in KHAG A11/XIV C/B 36)

Hij was vervolgens vooral actief in het Noorderkwartier naast Sonoy. De waard van de herberg 'De Groene Papegaaï' ontvangt op 21 mei 1573 204 ponden "over de verteerde kosten by Jhr Charles de Boysot met zyne familie ten huuse van de voirn. Dierck Aelbertsz verteert".

Nadat hij zich verdienstelijk had gemaakt bij de verdediging van Alkmaar, met name door de wijze waarop hij de bolwerken liet versterken en verbeteren, werd hij overgeplaatst naar Zeeland. Daar werd hij gouverneur van Vlissingen en vormde hij in opdracht van Willem van Oranje een tijdelijke regering van de Zeeuwse steden die aan de opstand deelnamen, een soort pendant van de Staten van Holland dus. Zijn broer Lodewijk werd vlootvoogd en beheerste als admiraal van een vloot van voormalige watergeuzen de Zeeuwse wateren.

In het Noorderkwartier had Oranje jonker Diederik van Sonoy aangesteld. Maar ook diens gedrag was niet altijd bepaald fraai. Hij deed wat dat betreft nauwelijks onder voor de ruwe Lumey.

De rentmeester van de graaf van Egmond maakte de volgende notitie:

"Ende es mede inden jare 1573 den 7 juni verbrandt de vermaerde Abdije tot Egmondt binnen met eensdeels 't Dorp ende daernaer geheel verbrant ende gedestruert, alles door toedoen, bevel, ende bijden oversten van dese zijde Joncheer Diederik Sonoy, met den huuse vanden Hoeve, sulx dat van den Reijgers, scholvers, quacken, lepelaeren ende andere gevogelte, die in den selven Bossche ende bomen plagen te nestelen ende heuren jongen te voeden, welke jonge vogelen verpacht worden tot profijt van den heere ende allen jaren tweemaal by den pachter geschut te worden, althans geen profijte en compt." (W.J.Hofdijk, Alcmaria Victrix, p. 271)

Dat bij die gelegenheid de bibliotheek van de abdij met zijn onvervangbare handschrift-en in vlammen opging, scheen de rentmeester kennelijk minder het vermelden waard. Het ging hem tenslotte om de duiten. Diederik van Sonoy, voerde een bewind dat als volgt werd beschreven: "(...) zij roofden de goederen van den hujsman, naemen 't eten uijten mond, sloegen

haar half en heel dood, braken kisten en sloten op en bedagten veel wrede vondsten om de Lieden haer geld te ontknevelen, quamen met twee of drie partijen in een Dorp, haalden de rijksten uijt haer huijsen, dreijgden die in 't leger of aan haar schans te brengen, en aldaar te doen ophangen, te slaen en te verwonden, ten ware dat se rijkelijk gaven en een sekere somme overschoten, en dat alles `sonder datter enige straffe ofte onderzoek bijna op de misdaders gedaen werd'. (Engelenburg, pag. 14-15).

Een van de boosdoeners die het land aldus onveilig maakten, was Maarten Schets, een voormalige marskramer uit Maastricht, die zijn geluk was gaan beproeven als soldaat in het bevrijde Holland. Hij werd in Noord-Holland luitenant in het vendel van Michiel Croocq en hij diende er met lotgenoten als Alverspeelt van Kollum, Dollekop van Medemblik, 't Mes van Alkmaar, Grotendorst van Gorkum en Vroegbedorven uit Edam. Hij zag hoe zijn hopman zich te buiten ging aan allerlei misdaden of zich met rijke geschenken door roomsgezinden liet afkopen. Hij volgde zijn voorbeeld, maar soms werd zijn buit hem door Croocq weer afgenomen. Hij kreeg ruzie en werd ontslagen. Vervolgens werd hij geronseld door de tegenpartij met het oogmerk de stad Gouda door verraad aan de troepen van stadhouder Bossu over te leveren.

Maximiliaan de Hénin-Liétard,
graaf van Bossu.

ari 1573 klaagde over de vele misdaden. Hij liet als een van de ergsten de Vlaming Michiel Croocq op het Huis te Schagen onthoofden. Herhaaldelijk werd aangedrongen op het ontslag van Sonoy. Maar had Oranje een ander beschikbaar? De enige die hij aan de West-Friese steden kon voorstellen was zijn zwager, graaf Willem van den Bergh, maar die had evenmin een goede reputatie en de steden drongen toen maar niet verder aan. Hoe kunnen we dit verhaal nu samenvatten? We begonnen met vast te stellen dat de adel onmisbaar was. Destijds zagen handwerkslieden en kooplui in deze edelen hun natuurlijke leiders. (Enno van Gelder pag. 138).

Die poging mislukte echter door de waakzaamheid van Van Swieten en Maarten Schets eindigde zijn leven op het schavot, evenals trouwens Michiel Croocq, die door Sonoy wegens zijn vele misdaden werd gevonnist. Want evenals Lumey had gedaan in Schoonhoven, stelde Sonoy wel een voorbeeld, toen de prins in janua-

Vervolgens moesten we constateren dat in de zestiende eeuw de doods klok werd geluid over die aloude geboorteadel. In de monarchie werden ze vervangen door ambtenaren, in de republiek door rijke kooplieden. De adel in Holland was weliswaar invloedrijk en welvarend, (Nierop 1990) maar bood onvoldoende draagvlak voor de opstand. Daarvoor was de steun van de burgerij onontbeerlijk. Weliswaar was de sociale afstand tussen adel en burgerij in de zestiende eeuw nog geenszins overbrugd en zou ze nog lang blijven bestaan, maar met de rijkdommen die burgers in handel en ambacht verwierven, kochten die voor zichzelf en hun kinderen de heerlijkheden van het platteland op.

Toen in 1815 tenslotte deze republiek plaats moest maken voor het Koninkrijk Holland was het voor het grootste deel deze adel die de nodige hofdignitarissen moest leveren. Op de rol van de Hollandse adel in de Opstand was kennelijk het citaat van Schiller van toepassing: 'Der Mohr hat seine Schuldigkeit getan, der Mohr kan geh'n'.

Ik dank u voor uw aandacht.

Geciteerde literatuur:

- Dresch, N.J.M., Rekening Maerten Ruychaver 1572-1573, BMHG 1928, pag. 45-127.
 Engelenburg, W.van, Geschiedenis van Broek in Waterland, Haarlem 1907.
 Enno van Gelder, Dr H.A., Van Beeldenstorm tot Pacificatie, Agon 1964.
 Eppens, De kroniek van Abel Eppens tho Equart, WHG Amsterdam 1911 (2 delen).
 Haecht, De kroniek van Godevaert van, ed. Rob van Roosbroeck, Antwerpen 1929 - 1933
 Hofdijk, W.J., Alcmaria Victrix, Kronijk van Alkmaars beleg in 1573, 1873.
 Honig Jz Jr, Jacob, Geschiedenis der Zaanlanden, Zaanwijk 1849.
 Hulzen, A. van, Utrecht in 1566 en 1567, Groningen-Batavia 1932.
 Koopmans, J.W., De Staten van Holland en de Opstand, 's-Gravenhage 1990.
 Nierop, H(enk) F.K. van, Beeldenstorm en burgerlijk verzet in Amsterdam 1566-1567, Nijmegen 1981.
 Poncelet, E., Guillaume de la Marck, seigneur de Lummen, chef des Gueux de mer 1542-1578, in: Handelingen van de Kon. Comm. voor Geschiedenis (100) 1936, pag. 5-91.
 Regt, J.W., Geschied- en aardrijkskundige beschrijving van den Zwijndrechtsen Waard, etc., Zwijndrecht 1848.
 Swart, K.W., Willem van Oranje en de Nederlandse Opstand 1572-1584, 's-Gravenhage 1994.

De honderdguldenprent van Rembrandt

Herman Beckmann

Deze afbeelding is in circa 1649 gemaakt en is 27,8 cm hoog en heeft een breedte van 38,8 cm. Rembrandt heeft deze prent niet gesigeneerd.

De Nachtwacht wordt beschouwd als het beste schilderij dat Rembrandt ooit gemaakt heeft, de bovenstaande prent is zeker het toppunt van zijn grafische oeuvre.

Door de diagonale compositie stuurt hij de blikrichting van de beschouwer via de ruggen van de farizeeërs¹ naar de knielende vrouw voor Christus. Rembrandt gebruikte drie diepdruktechnieken voor deze prent, de etstechniek²,

de droge naald³ en de burijn⁴. Hierdoor verkreeg hij een rijk spectrum van licht en donker, waarbij sommige van de aanwezigen door een eenvoudig contourlijntje zijn uitgebeeld en andere tot de kleinste details zijn weergegeven.

¹ Streng orthodoxe joden.

² Een ets is een diepdruktechniek waarbij getekend wordt op een met vernis afgedekte koperen of zinken plaat. De tekening wordt vervolgens ingebeten in zuur en op vochtig papier afgedrukt. (Bron: Wikipedia)

³ Een droge naald is een diepdruktechniek waarbij men, doorgaans door middel van een etsnaald, een tekening krast in een metalen plaat (meestal koper). Na het tekenen wrijft men de plaat in met inkt. Daarna wordt de plaat afgeslagen: de inkt wordt voorzichtig verwijderd met gaas of met de handpalm, tot er enkel in de groeven inkt blijft zitten. Vervolgens wordt de droge naald door middel van een rolpers afgedrukt op bevochtigd papier. Het water in het papier trekt de inkt aan, waardoor de gekraste tekening zich in spiegelbeeld aan het papier hecht. (Bron: Wikipedia)

⁴ Een burijn is een naaldachtig stuk gereedschap om mee te graven, door de graveur gebruikt bij het maken van kopergravures en naaldetsen. (Bron: Wikipedia).

Hoofdstuk 19 van het evangelie⁵ van Mattheüs⁶ is het onderwerp van deze prent.

In een dramatisch belicht geheel staat een zegenende Christus centraal op de diagonaal in deze grote prent. De verzen een en twee van hoofdstuk 19 zijn van toepassing op de groep zieken rechts vooraan.

1. *En het geschiedde, toen Jezus deze woorden geëindigd had, dat Hij vertrok van Galilea, en kwam over de Jordaan, in de landpalen⁷ van Judea.*

2. *En vele scharen volgden Hem, en Hij genas ze aldaar.*

De moeders die hun kinderen tot hem brengen staan links. Hierop zijn de verzen 13 en 14 van toepassing:

13. *Toen werden kinderkens tot Hem gebracht, opdat Hij de handen hun zou opleggen en bidden; en de discipelen bestrafden dezelve.*

14. *Maar Jezus zeide: Laat af van de kinderkens, en verhindert hen niet tot Mij te komen; want derzulken is het Koninkrijk der hemelen.*

Een jonge rijke heer die het eeuwige leven wil krijgen staat tussen de moeders. Op hem zijn de verzen 16 tot en met 26 van toepassing:

16. *En ziet, er kwam een tot Hem, en zeide tot Hem: Goede Meester! Wat zal ik goeds doen, opdat ik het eeuwig leven hebbe?*

17. *En Hij zeide tot hem: Wat noemt gij Mij goed? Niemand is goed dan Een, namelijk God. Doch wilt gij in het leven ingaan, onderhoud de geboden.*

18. *Hij zeide tot Hem: Welke? En Jezus zeide: Deze: Gij zult niet doden; gij zult geen overspel doen; gij zult niet stelen; gij zult geen valse getuigenis geven;*

19. *Eer uw vader en moeder; en: Gij zult uw naaste liefhebben als uzelfen.*

20. *De jongeling zeide tot Hem: Al deze dingen heb ik onderhouden van mijn jonkheid af; wat ontbreekt mij nog?*

21. *Jezus zeide tot hem: Zo gij wilt volmaakt zijn, ga heen, verkoop wat gij hebt, en geef het den armen, en gij zult een schat hebben in den hemel; en kom herwaarts, volg Mij.*

22. *Als nu de jongeling dit woord hoorde, ging hij bedroefd weg; want hij had vele goederen.*

23. *En Jezus zeide tot Zijn discipelen: Voorwaar, Ik zeg u, dat een rijke bezwaarlijk in het Koninkrijk der hemelen zal ingaan.*

24. *En wederom zeg Ik u: Het is lichter, dat een kamel ga door het oog van een naald, dan dat een rijke inga in het Koninkrijk Gods.*

25. *Zijn discipelen nu, dit horende, werden zeer verslagen, zeggende: Wie kan dan zalig worden?*

26. *En Jezus, hen aanziende, zeide tot hen: Bij de mensen is dat onmogelijk, maar bij God zijn alle dingen mogelijk.*

De kameel uit vers 24 staat rechts, onder de poort op de prent afgebeeld.

Links van Christus staan de farizeeërs met wie hij de discussie voerde die vermeld staan in de verzen drie tot en met twaalf:

3. *En de Farizeeën kwamen tot Hem, verzoekende Hem, en zeggende tot Hem: Is het een mens geoorloofd zijn vrouw te verlaten, om allerlei oorzaak?*

4. *Doch Hij, antwoordende, zeide tot hen: Hebt gij niet gelezen, Die van den beginne den mens gemaakt heeft, dat Hij ze gemaakt heeft man en vrouw?*

5. *En gezegd heeft: Daarom zal een mens vader en moeder verlaten, en zal zijn vrouw aanhangen, en die twee zullen tot een vlees zijn;*

6. *Alzo dat zij niet meer twee zijn, maar een vlees. Hetgeen dan God samengevoegd heeft, scheide de mens niet.*

7. *Zij zeiden tot hem: Waarom heeft dan Mozes geboden een scheidbrief te geven en haar te verlaten?*

8. *Hij zeide tot hen: Mozes heeft vanwege de hardigheid uwer harten u toegelaten uw vrouwen te verlaten; maar van den beginne is het alzo niet geweest.*

9. *Maar Ik zeg u, dat zo wie zijn vrouw verlaat, anders dan om hoererijs, en een andere trouwt, die doet overspel, en die de verlatene trouwt, doet ook overspel.*

10. *Zijn discipelen zeiden tot Hem: Indien de zaak des mensen met de vrouw alzo staat, zo is het niet oorbaar te trouwen.*

11. *Doch Hij zeide tot hen: Allen vatten dit woord niet, maar dien het gegeven is.*

12. *Want er zijn gesnedenen, die uit moeders lijf alzo geboren zijn; en er zijn gesnedenen, die van de mensen gesneden zijn; en er zijn gesnedenen, die zichzelf gesneden hebben, om het Koninkrijk der hemelen. Die dit vatten kan, vatte het.*

⁵ Het Evangelie is het bijbelboek waarin het leven van Jezus Christus staat beschreven. Het Griekse woord 'euaggelion' betekent goede boodschap.

⁶ Mattheüs is een van de vier evangelisten. De andere zijn Marcus, Lucas en Johannes. Elke evangelist had een eigen symbool: Mattheüs een mens of engel, Marcus een leeuw, Lucas een rund en het symbool van Johannes was een adelaar.

⁷ Landpalen van Judea= de grenzen van Judea.

Vorstudies

Er zijn drie voorstudies van deze honderdguldenprent: de zieke vrouw, de oude blinde man en een groep van zieken.

Detail van de Honderdguldenprent.

Twee zieke vrouwen (voorstudie).

Oude blinde man (voorstudie).

Detail van de Honderdguldenprent.

Een groep van zieken (voorstudie).

Detail van de Honderdguldenprent.

Waarom heet de honderdguldenprent de honderdguldenprent?

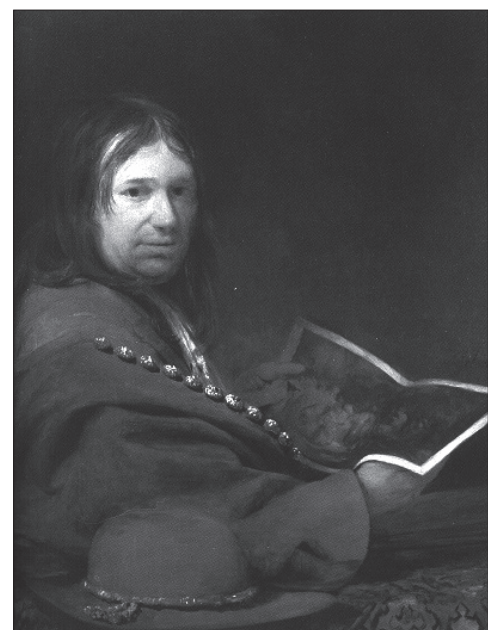
In 1654 schreef de Antwerpse prentverkoper Joannes Mensen aan de bisschop van Brugge, Karel van den Bosch: 'Verder is alhier de raerste print van Rembrandt dier uitgaet, daer Christus de melaatsche geneest, ende ick wete als datse in Hollant diversche keeren vercocht syn 100 gul., ende meer; ende is soo groot als dit blad pampier [de brief meet 31 x 21 cm], seer fray ende aerdich, maer sy souden moeten 30 guldens kosten, is seer schoon ende suyver'.

In die tijd was de gemiddelde prijs van een schilderij om en nabij de vijftien gulden en een prent werd verhandeld voor enkele guldens. Honderd gulden was een waanzinnig hoog bedrag.

Arent de Gelder

Jacob Campo Weyerman noemde Arent de Gelder 'de beste Leerling die Rembrandt teelde by de adellijke Schilderconst' in zijn boek *De Levens-beschrijvingen der Nederlandsche Konst-Schilders en Konst-Schilderessen*. Rond 1700 maakte de Gelder een schilderij van een verzamelaar. Zijn rechterarm rust op een tafel waarop een kleurig tapijt ligt. Hij heeft een pafferig gezicht en zijn haar lang en verwaarloosd. Op de rand van de tafel ligt een breed gerande hoed. In zijn handen houdt hij de honderdguldenprent.

Dit schilderij hangt in de Hermitage in Sint Petersburg.

Historische plaatjes met een praatje...

Zestig jaar geleden - om precies te zijn: op vrijdag 27 juli 1951 - werd Ameide verveerd met een Koninklijk bezoek door Hare Majesteit Koningin Juliana.

In jaargang 15 nr. 2 van ons blad, heb ik hier over geschreven. "Nu alweer" zal u misschien zeggen, maar daar zijn verschillende redenen voor.

Ten eerste: ons lid Jan Lakerveld, de mandenmaker (Kerkenpad 5, Tienhoven), heeft schitterende en unieke foto's beschikbaar gesteld voor het Nieuwsblad.

Ten tweede: zeven jaar geleden waren er 175 leden en nu ruim vijfhonderd, dus het eerste artikel is door velen niet gelezen.

Het was een kort bezoek, maar de bevolking was massaal toegestroomd op de Dijk en de Ouwendijk. De eerste plaats was Vianen, vandaar ging het over Lexmond naar Ameide. Er werden tien gemeenten aangedaan in ongeveer drie uur, dus was de tijd beperkt. De laatste plaats was Gorinchem, waar de Koningin de nacht doorbracht op het jacht "Piet Hein".

De stoet bestond uit ongeveer vijftien auto's en passeerde op de dijk een ereboog. De twee buitenstaanders van de ereboog waren omkleed met cirkels hoefhout en boven in de boog waren diverse modellen gebreide mandjes aangebracht. In het midden prijkte de tekst "Hulde aan de Koningin", die de uitstraling moest weergeven van de karakteristieke sector in Ameide.

Tegenover café "Lekzicht" lag een met gras begroeide bult zand, bedoeld voor calamiteiten bij hoog water. Op de foto's is te zien dat hij door de Ameidenaren werd gebruikt als tribune.

Burgemeester Luyendijk opende het portier en verwelkomde Koningin Juliana, waarna zij de trap afdaalde bij de Vaarsloot naar de schuur van familie de Wit om uitleg te krijgen over het werk van de mandenbreiers en hoepmakers, twee oude ambachten uit Ameide. Weer terug boven aan de trap, stonden

vier Ameidese prinsessen klaar met elk een prullenmandje, die werden overhandigd, bedoeld voor de echte prinsessen. De Ameidese prinsessen waren gekozen qua leeftijd overeenkomend met echte prinsessen.

Ook de mandjes waren verschillend van grootte, de grootste bedoeld voor Beatrix en de kleinste voor Marijke (nu Christina).

De vier prinsessen uit Ameide waren Sjanie Langerak, Annelies den Hartog, Dikkie Rijneveld en Gerrie van der Zijden.

Op de foto's zijn veel oud-Ameidenaren te herkennen. Achter de vier symbolische prinsessen staat een gedecoreerde met hoed, Klaas Verhoef, en rechts Rinus de Vroome. Mogelijk dat hij de mandjes heeft gemaakt.

Het bezoek duurde maar tien tot vijftien minuten, maar het was toch een grote gebeurtenis, waarvoor de inwoners van Ameide en Tienhoven massaal waren toegestroomd.

Heeft u ook leuke foto's van een gebeurtenis in Ameide, wilt u ze dan beschikbaar stellen voor ons nieuwsblad.

Tot schrijfs,
Krijn van der Ham

M. van Dijk en
G. Dreefhoek
nummer 2

Dam →

Gedestijck

Zaken voor:
Vereniging

Elke
vrijdag
van
10.00 tot
12.00 uur